

Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка

Надія Ашиток

Педагогіка дитячої творчості

**Дрогобич
2019**

УДК 373.2.013 (072)

А 98

Рекомендовано до друку вченою радою Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (протокол № 5 від 18.04.2019 р.)

Рецензенти:

Логвиненко Т. О., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної педагогіки та корекційної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка;

Невмержицька О. В., доктор педагогічних наук, доцент кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Відповідальний за випуск:

Чепіль М. М., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Ашиток Надія

А 98 Педагогіка дитячої творчості : методичні рекомендації до семінарських занять [для підготовки фахівців першого (бакалаврського) рівня спеціальності 012 «Дошкільна освіта».] / Надія Ашиток – Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2019. – 91 с.

Навчально-методичний посібник написано відповідно до робочої програми вищої школи «Педагогіка дитячої творчості: методичні рекомендації до семінарських занять для підготовки фахівців першого (бакалаврського) рівня спеціальності 012 «Дошкільна освіта».

У посібнику містяться методичні рекомендації за темами курсу та питання до самоперевірки. Крім цього, в посібнику є література до кожної з тем та список рекомендованої літератури до всього курсу (список складається з 37 джерел).

Призначений для викладачів і студентів зі спеціальності «Дошкільна освіта».

ЗМІСТ

Передмова.....	4
Орієнтовна тематика семінарських занять.....	5
Педагогіка дитячої творчості як навчальна дисципліна.....	6
Основи дитячої творчості.....	12
Передумови виникнення та розвитку творчої діяльності дітей.	20
Розвиток творчих здібностей у дітей.....	26
Організація розвивального середовища.....	29
Супровід та підтримка дитячої творчості.....	44
Види технологій з діагностики творчих здібностей дитини.....	56
Технологія розвитку дитячої творчості.....	63
Технології з розвитку мовлення, мислення, інтонаційної, рухової активності, музично-творчої уяви.....	72
Система роботи дошкільного освітнього закладу з розвитку дитячої творчості.....	81
Рекомендована література.....	86
Іменний покажчик.....	89
Предметний покажчик.....	90

Передмова

Дисципліна «Педагогіка дитячої творчості» є важливим курсом у системі підготовки фахівців спеціальності 012 «Дошкільна освіта» першого (бакалаврського) рівня у закладах вищої освіти. Курс покликаний розширити уявлення студентів про педагогіку дитячої творчості, ознайомити їх з актуальними проблемами розвитку творчих здібностей у дошкільників.

Методичні рекомендації ґрунтуються на принципах наступності і взаємозв'язку із матеріалами курсів «Дошкільна педагогіка», «Культура мовлення та виразне читання», «Методика ознайомлення з дитячою літературою», «Виховання дітей раннього віку».

Основна увага в розробці акцентується на необхідності особливої підготовки фахівця до роботи у дошкільних освітніх закладах з питань розвитку творчих здібностей дошкільників.

У посібнику пропонуються методичні рекомендації до таких тем: «Педагогіка дитячої творчості як навчальна дисципліна», «Основи дитячої творчості», «Передумови виникнення та розвитку творчої діяльності дітей», «Розвиток творчих здібностей у дітей», «Організація розвивального середовища», «Супровід та підтримка дитячої творчості», «Види технологій з діагностики творчих здібностей дитини», «Технологія розвитку дитячої творчості», «Технології з розвитку мовлення, мислення, інтонаційної, рухової активності, музично-творчої уяви», «Система роботи дошкільного навчально-виховного закладу з розвитку дитячої творчості».

Розробка складається зі змісту, методичних рекомендацій, питань для самоперевірки та списку рекомендованої літератури.

Використання методичних порад дасть змогу студентам докладно розглянути ключові проблеми курсу «Педагогіка дитячої творчості» і засвоїти ґрунтовніше основи роботи фахівця з розвитку творчих здібностей у дітей.

Орієнтовна тематика семінарських занять

- Педагогіка дитячої творчості як навчальна дисципліна
- Основи дитячої творчості
- Передумови виникнення та розвитку творчої діяльності дітей
- Розвиток творчих здібностей у дітей
- Організація розвивального середовища
- Супровід та підтримка дитячої творчості
- Види технологій з діагностики творчих здібностей дитини
- Технологія розвитку дитячої творчості
- Технології з розвитку мовлення, мислення, інтонаційної, рухової активності, музично-творчої уяви
- Система роботи дошкільного освітнього закладу з розвитку дитячої творчості

ПЕДАГОГІКА ДИТЯЧОЇ ТВОРЧОСТІ ЯК НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА

Семінарське заняття 1 (2 год)

План

- Предмет та завдання навчальної дисципліни «Педагогіка дитячої творчості».
- Основні поняття та категорії дисципліни.
- Визначення творчості, дитячої творчості, креативності.
- Види дитячої творчості.
- Ознаки творчості та закономірності її прояву у дітей.
- Вплив творчості на становлення та розвиток особистості дитини.

Література

1. Асаф'єв Б. В. Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании / Б. В. Асаф'єв. – Л., 1973.
2. Щербаков В. С. Изобразительное искусство. Обучение и творчество / В. С. Щербаков. – М. : Просвещение, 1969. – 133 с.
3. Яворский Б. Л. Избранные труды / Под общ. ред. Д. Шостаковича / Б. Л. Яворский. – М. : Сов. композитор, 1987. – 366 с.

Методичні рекомендації

Курс покликаний сформулювати у майбутніх фахівців здатність сприяти розвитку творчих здібностей у дошкільників, використовуючи при цьому системні знання з теоретичних та прикладних питань педагогіки дитячої творчості. Предметом вивчення курсу є теорія і практика розвитку творчих здібностей у дітей. Завдання курсу: ознайомити з основами дитячої творчості; сформулювати уявлення про передумови виникнення і розвитку творчої діяльності дітей; дати знання про особливості розвитку творчих здібностей у дітей; ознайомити з організацією розвивального середовища; підготувати студентів до роботи із супроводу та підтримки дітей під час творчої діяльності;

забезпечити формування у майбутніх педагогів компетентностей щодо технологій з діагностики творчих здібностей дитини; навчити аналізувати технологію розвитку дитячої творчості; сформувати навички з реалізації технологій з розвитку мовлення, мислення, інтонаційної, рухової активності, музично-творчої уяви у дітей; ознайомити з системою роботи дошкільного навчально-виховного закладу з розвитку дитячої творчості.

У структурно-логічній схемі підготовки фахівців «Педагогіка дитячої творчості» є самостійною дисципліною, яка належить до блоку нормативних дисциплін. Їй передують вивчення курсів «Дитяча література», «Дошкільна педагогіка», «Культура мовлення та виразне читання», «Виховання дітей раннього віку».

Програмою передбачено вивчення таких тем: «Педагогіка дитячої творчості» як навчальна дисципліна», «Основи дитячої творчості», «Передумови виникнення та розвитку творчої діяльності дітей», «Розвиток творчих здібностей у дітей», «Організація розвивального середовища», «Супровід та підтримка дитячої творчості», «Діагностика творчих здібностей дитини, її технології», «Технологія розвитку дитячої творчості», «Технології з розвитку мовлення, мислення, інтонаційної, рухової активності, музично-творчої уяви», «Система роботи дошкільного освітнього закладу з розвитку дитячої творчості».

Основними поняттями та категоріями дисципліни є творчість, дитяча творчість, креативність. Поняття «творчість» широко використовується у повсякденному житті та науковій літературі. Основними визначеннями «творчості» є такі: – це діяльність людини, під час якої вона створює нові об'єкти та якості, схеми поведінки й спілкування, нові образи та знання; є вищою формою активності та самодіяльності людини; – це суто людська діяльність; це не лише створення суспільно значущого продукту, творчістю можна назвати всі ті «відкриття», які людина робить особисто для себе; творчими є майже всі психічні процеси, за винятком, можливо, автоматизованих дій; – це потреба в самоактуалізації, повній і вільній реалізації своїх здібностей та життєвих можливостей. Аналізуючи наведені визначення, робимо висновок, що творчість – це людська діяльність, у процесі якої особистість, задовольняючи потреби у

реалізації своїх здібностей, створює нові знання, об'єкти, схеми поведінки, робить власні «відкриття», творчість – це найбільш змістовна форма психічної активності, універсальна здатність, що забезпечує успішне виконання найрізноманітніших видів діяльності. Поряд із поняттям «творчість» вживається поняття «креативність». Креативність розглядається вченими як характеристика творчого потенціалу особистості. За словником термінів «Дошкільна освіта», «креативність – це рівень творчої обдарованості, здатності до творчості, що складає досить стійку характеристику особистості». Отже, поняття «творчість» та «креативність» характеризують особистість. Креативність є однією з базових характеристик дитини дошкільного віку, що характеризує активну позицію особистості, готовність ухвалювати миттєві рішення, допитливість, здатність коментувати процес та результати діяльності, стійку мотивацію досягнень, розвинену уяву, а також здатність до створення творчого образу, який характеризується оригінальністю, варіативністю, гнучкістю та рухливістю. Дитяча творчість – це одна з форм самостійної діяльності дитини, в процесі якої вона відступає від звичних і відомих їй способів прояву світу, експериментує і створює щось нове для себе й інших.

Виділяють такі види дитячої творчості: художня, що охоплює образотворчу та літературну; технічна; музична тощо.

Дитяча художня творчість – це діяльність дитини, що виявляється у вигляді імпровізацій і створення малюнків, вишивок, ліпних виробів, художніх композицій, аплікацій, літературних творів та ін. Дитяча творчість у сфері мистецтва сприяє художній освіті і розвитку естетичного смаку у дитини. У ранньому віці художню дитячу творчість відрізняє імпровізований характер. Проте це не виключає участь і контроль дорослих за цим процесом. Різні види художньої дитячої творчості мають тісний взаємозв'язок, тлумачення якого пояснюється теорією про сензитивні періоди дитячого розвитку, суть якої полягає в тому, що з віком схильність дитини до того чи того виду художньої творчості змінюється. У дитинстві та юності дитина переживає послідовну зміну інтересів – від образотворчої, танцювально-драматичної до музичної та літературної діяльності.

Образотворча дитяча творчість є поширеною серед дітей молодшого віку. У 4 – 5 років дитина починає відображати предмети, у 9 – 10 років малюнок стає осмисленою розповіддю з ігровим сюжетом. На думку В. С. Щербакова, образотворча творчість у підлітковому віці досягає піку розвитку й формує повноцінне сприйняття світової художньої спадщини і професійного мистецтва [Щербаков В. С. 1969]. Ще Аристотель зазначав позитивний вплив малювання на розвиток особистості дитини.

Перші елементи літературної дитячої творчості спостерігаються у дитини у віці 1 – 3 років, коли вона вчиться говорити, маніпулювати звуками і використовувати слова в різних поєднаннях. У цей період літературна дитяча творчість є частиною гри, її складно відокремити від інших видів: дитина одночасно малює, пише зображену історію, наспівує і пританцює. Поступово літературна творчість у дітей набуває вираженого характеру (поезія, проза), приходить розуміння соціальної цінності літературного твору, а також значущості процесу його створення. Більш масового характеру літературна дитяча творчість набуває в період навчання в школі, коли діти пишуть твори, есе, нариси й оповідання.

Технічна дитяча творчість є одним із важливих способів формування професійної орієнтації дітей, сприяє розвитку стійкого інтересу до техніки і науки, а також стимулює раціоналізаторські і винахідницькі здібності. Технічна дитяча творчість – це конструювання приладів, моделей, механізмів та інших технічних об'єктів на уроках праці і позакласних заняттях (гуртки, курси, центри дитячої та юнацької творчості). Процес технічної дитячої творчості умовно ділять на чотири етапи: постановка задачі, збір і вивчення інформації, пошук розв'язку задачі, реалізація розв'язання. У дошкільному віці технічну дитячу творчість зводять до моделювання найпростіших механізмів, школярі середньої школи проявляють інтерес до проектування більш складних моделей та експериментів навчального характеру.

Музична дитяча творчість є одним із методів музичного виховання дітей і проявляється у вивченні музичних творів композиторів. Б. В. Асаф'єв і Б. Л. Яворський вважали, що цей вид творчості має велике значення у сприйнятті дитиною навколишнього світу [Б. В. Асаф'єв 1973; Б. Л. Яворський 1987]. Дитяча музична творчість, зазвичай, не має цінності для оточення, але вона важлива для самої дитини. Музична дитяча творчість – це синтетична діяльність, що виявляється в різних видах: грі на музичних інструментах, ритміці, співі. Елементи музичної дитячої творчості проявляються одними з перших, коли у дитини з'являється здатність до рухів під музику. Завдяки цим рухам у дитини розвивається зорово-просторова координація, музичний слух і моторика. Дитина вчиться керувати тілом та опановує танцювальні рухи.

Існують такі ознаки дитячої творчості: 1) схильність до творчості у ранньому віці, до того ж цей вік для кожної дитини індивідуальний; 2) непередбачуваність, спонтанність. Творчі процеси найчастіше відбуваються на несвідомому рівні, а свідомість фіксує лише їхній кінцевий результат; 3) всеохоплююча допитливість, прагнення дослідження світу; 4) потяг до казок, віршів, музики, картин, загалом – до мистецтва. З народження дитину приваблюють ритмічні рухи, музичні звуки, яскраві кольори, виразна міміка, голоси дорослих та дітей; 5) формування творчих здібностей у дітей, як зазвичай пов'язано з грою; б) розвиток здібностей вимагає створення певних умов, за яких дитина почуватиметься вільною від впливу дорослого. Творчі прояви наявні там, де відсутні заборона, стримування, існують певні знання, моральні принципи тощо. Л. Виготський вказував, що у дитячій творчості велику роль має комбінування цілого та частин, реального та вигаданого. Отже, дитині слід ненав'язливо розкривати прийоми творчого мислення, вчити її помічати незвичне.

Дитяча творчість має великий вплив на розвиток особистості дитини. Її особливістю є те, що основна увага приділяється самому процесу, а не результату. Питання цінності створеного дитиною витвору мистецтва відступає на другий план. Проте діти відчувають душевний підйом, якщо дорослі

відзначають оригінальність і самобутність їхньої роботи. Дитяча творчість пов'язана з грою, а, часом, між процесом творчості і грою немає межі. В молодшому віці творчість необхідна, насамперед для саморозвитку. У процесі дорослішання творчість може стати основною діяльністю дитини. При правильному підході стимулювання творчої діяльності у дитини сприяє розвитку загального рівня інтелекту, появі бажання пізнання навколишнього світу, формуванню нестандартного мислення.

Питання для самоконтролю

- Сформулюйте предмет та завдання навчальної дисципліни «Педагогіка дитячої творчості».
- Які основні поняття та категорії дисципліни «Педагогіка дитячої творчості» ви знаєте? Дайте їм визначення.
- Дайте визначення творчості, дитячої творчості, креативності.
- Які види дитячої творчості ви знаєте? Дайте їм характеристику.
- Які ознаки творчості та закономірності її прояву у дітей ви знаєте?
- У чому полягає вплив творчості на становлення та розвиток особистості дитини?

ОСНОВИ ДИТЯЧОЇ ТВОРЧОСТІ

Семінарське заняття 2 (2 год.)

План

- Творчий потенціал як внутрішня передумова розвитку дітей.
- Психологічна характеристика творчої діяльності дітей.
- Особливості розвитку процесів, що сприяють творчості у період дошкільного дитинства.
- Показники дитячої творчості.
- Умови розвитку творчості у дітей.

Література

1. Афоризмы и цитаты о детях. – Режим доступа: http://www.detskiysad.ru/aforizm/citaty_o_detyah.html
2. Виготський Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте : психол. очерк.: кн. для учителя. – 3 вид. – М.: Просвещение, 1991. – 93 с.
3. Космодемьянский А. А. Константин Эдуардович Циолковский. – М. : Наука, 1987. – 304 с.
4. Поддьяков Н. Н. Новые подходы к исследованию мышления дошкольников // Вопр. психол. – 1985. – № 2. – С. 105 – 111.
5. Рибо Т. Творческое воображение. Пер. с франц. – С.-Петербург : Типографія Ю. Н. Эрлихъ, 1901. – 327 с.
6. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://lib.ru/KIDS/SUHOMLINSKIJ/serdce.txt>

Методичні рекомендації

Внутрішньою передумовою творчої діяльності та основою творчої обдарованості є творчий потенціал, що є сукупністю можливостей, засобів, які можуть бути приведені в дію і використані для розв'язання певних задач, досягнення поставлених цілей. Творчий потенціал як можливі творчі прояви особистості; творчі можливості, які закладені в кожній людині з народження, розкриваються в різних сферах творчої діяльності. Виокремлюють такі види потенціалу як «особистісний», «особистісно-професійний», «естетичний потенціал», «духовний

потенціал», «комунікативний потенціал», «лідерський потенціал», «творчий потенціал» та ін. Творчий потенціал реалізується у творчих зусиллях, пов'язує можливості людини і її реальне життя в єдиний процес життєтворчості, в якому кожна мить може бути народженням нових можливостей та їх реалізацією.

Творча діяльність дітей у психологічному плані характеризується такими ознаками: швидкість думки (здатність до генерування якнайбільшого числа ідей), гнучкість мислення (здібність легко переходити від полярних за змістом явищ одного класу до іншого); оригінальність (здатність формувати нові, неочікувані ідеї, що відрізняються від загальноприйнятих); сміливість (здатність сприймати рішення у ситуаціях невизначеності); допитливість (відкритість та інтерес до більш глибокого вивчення окремих видів дитячої діяльності: образотворчої, музичної, театральної, літературної тощо).

Дошкільний вік – це сприятливий період для розвитку творчості. Саме в цей час відбуваються прогресивні зміни в багатьох сферах, удосконалюються психічні процеси (увага, пам'ять, сприйняття, мислення, мова, уява), активно розвиваються особистісні якості, а на їхній основі – здатності і схильності. У зазначений період відбувається таке.

1. Дошкільне дитинство є переломним моментом у розвитку уваги, коли діти вперше починають свідомо керувати нею, спрямовуючи та утримуючи її на певних предметах. Можливості довільної уваги до 6 – 7 років уже досить великі. Незважаючи на істотні зрушення в розвитку уваги, переважаючою протягом усього дошкільного періоду залишається мимовільна увага. Дітям важко зосередитися на чомусь одноманітному.

2. Значною мірою розвитку уваги сприяє вдосконалення планувальної функції мови. Мова дає можливість словесно виділити значимі для певної задачі предмети, організувати увагу, враховуючи характер діяльності.

3. Пам'ять у старшому дошкільному віці має мимовільний характер. Дитина ліпше запам'ятовує те, що її цікавить, формує яскраві враження. Обсяг фіксованого матеріалу визначається емоційним ставленням до предмету або явища. Одне з основних досягнень старшого дошкільника – розвиток довільного запам'ятовування.

4. Становлення мислення пов'язане з можливістю оперувати уявленнями на довільному рівні, який істотно підвищується до 6 років. Формування цих способів спирається на освоєнні дій з предметами. Дошкільний вік – не найсприятливіші можливості для розвитку різних форм образного мислення. Як відзначав М. М. Поддьяков, у віці 4 – 6 років інтенсивно формуються і розвиваються навички та вміння, що сприяють вивченню дітьми зовнішнього середовища, аналізу властивостей предметів і явищ та впливу на них із метою зміни [Поддьяков Н. Н. 1985, 105 – 111]. Цей рівень розумового розвитку, відповідний наочно-дієвій формі мислення, стає підготовчим етапом у розвитку індивідуально-психологічних особливостей особистості, які визначають рівень творчих здібностей. Накопичення фактів і відомостей про навколишній світ створює основу для формування уявлень і понять. До кінця дошкільного періоду починає переважати наочно-схематична форма мислення як вищий етап у розвитку наочно-образного. Відображенням цього рівня розумового розвитку є схематизм дитячого малюнка, вміння використовувати при вирішенні завдань схематичне зображення. Згодом наочно-схематична форма мислення стає основою для формування логічного мислення. До 6 – 7 років дитина може підходити до розв'язання проблеми трьома способами: використовуючи наочно-дієве, наочно-образне і логічне мислення.

5. Накопичення досвіду практичних дій, певний рівень розвитку сприйняття, пам'яті, уяви створюють ситуацію впевненості в своїх силах. Це виражається в постановці все більш різноманітних і складних цілей, досягненню яких сприяє вольова регуляція поведінки. Дитина 6 – 7 років може прагнути до далекої (в тому числі і уявної) мети, витримуючи при цьому сильне вольове напруження протягом досить тривалого часу. У старшому дошкільному віці появляється новий тип діяльності – творчий. Деякі з компонентів творчості в цьому віці лише починають розвиватися, суб'єктивно дитина постійно відкриває щось нове. На думку Л. С. Виготського, основний закон дитячої творчості полягає в тому, що цінність його слід бачити не в результаті, не в продукті творчості, а в самому процесі такої діяльності [Виготський Л. С. 1991]. У дошкільному віці у дитини

появляється низка рис, що характеризують її як творця. Це прояв активності та ініціативи в застосуванні вже освоєних прийомів роботи по відношенню до нового змісту, пошук оригінальних способів розв'язання поставлених завдань, використання різних видів перетворень тощо. У виконавських видах діяльності (співі, малюванні, іграх-драматизація, танцях) розвиток здатності до творчості відбувається від наслідування дорослому до спроби самостійного перенесення набутого досвіду в повсякденне життя, а потім і до творчої ініціативи.

6. Психологічною основою творчої діяльності є уява – психічний процес, що полягає у створенні образів предметів і ситуацій, заснованих на результатах їх сприйняття та осмислення. До основних якостей уяви належить бачення цілого раніше частин, перенесення функції з одного предмета на інший. Показники розвитку уяви – це опора на наочність, використання минулого досвіду, наявність особливої внутрішньої позиції, що дає змогу, не пристосовуючись до ситуації, підкоряти її собі. Уява функціонує на різних рівнях і за ступенем вираження може бути пасивною і активною, зі свого боку активна ділиться на відтворювальну і творчу. Відтворювальна уява полягає у відновленні предметів, явищ, подій за їх зображенням або словесним описом. Творча уява пов'язана з визначенням можливих результатів дій, які відкривають або створюють нові предмети, явища, ситуації. У творчій уяві виникають уявлення, які розрізняються за ступенем оригінальності та реалістичності. Оригінальність як своєрідність уявлень творчої уяви – це ступінь їхньої новизни, несхожості на те, що вже було відомо, а реалістичність визначається тим, наскільки уявлення, що створене уявою, наближене до дійсності. В уяві використовуються символічні і метафоричні форми відображення дійсності. У розвиненому вигляді вони допомагають знаходити і фіксувати у творчих продуктах істотні і значущі для людини сторони предметів і явищ. Л. С. Виготський, В. В. Давидов, Е. Е. Кравцова, О. Т. Кудрявцев називають уяву найважливішим новоутворенням дошкільного дитинства і пов'язують з ним процеси становлення творчої особистості. Можна виділити етапи розвитку уяви. Перші прояви уяви належать до другої половини третього року життя, коли дитина починає діяти в уявній ситуації

і з уявними предметами. Це перший етап розвитку. В ранньому дитинстві цей процес має пасивний, відтворювальний характер – дитина йде від дії до думки. У дошкільному віці, починаючи з четвертого року життя, розвивається здатність йти від думки до дії, уява стає цілеспрямованою. В середньому і на початку старшого дошкільного віку відбувається другий етап розвитку уяви, для якого характерне поетапне планування. На третьому етапі дитина оволодіває здатністю до цілісного планування своєї діяльності, що передбачає досить високий рівень розвитку уяви. У процесі створення образів дошкільник користується різними прийомами, в тому числі комбінуванням раніше отриманих уявлень, а також їх перетворенням.

Згідно з працею французького психолога Т. Рибо, дитина проходить три стадії розвитку уяви: 1) дитинство – період фантазії, казок, вигадок; 2) юність, що поєднує усвідомлену діяльність та фантазію; 3) зрілість, коли уява перебуває під контролем інтелекту (уява дитини розвивається в міру її дорослішання і наближення до зрілості) [Рибо Т. 1901]. Л. С. Виготський доводив, що між статевим дозріванням і розвитком є тісний зв'язок. Підліток використовує накопичений досвід, визначається з професійними інтересами та уподобаннями. У цьому віці відбувається остаточне формування уяви. Становлення творчої уяви дітей залежить від чинників, що впливають на формування особистісного «Я»: вік, специфіки розумового розвитку (можливі порушення в психічному та (або) фізичному розвитку), індивідуальність дитини (здатність до спілкування, самореалізація, соціальна оцінка його діяльності, темперамент і характер), виховання і навчання [Виготський Л. С. 1991].

7. Для дошкільнят властиві вікова сенситивність (сприйнятливність до почуттів інших) і реакція на безпосередні враження, що формуються на основі органів чуття, чуйність до образно-емоційних моментів, типове для цього періоду співвідношення першої і другої сигнальних систем сприяють привабливості художньої творчої діяльності в дошкільному дитинстві, розвитку творчої уяви. Активно розвиваються творчі здібності в художніх видах діяльності: музично-ритмічної, театралізованої, музично-ігрової, малюванні і ліпленні, художньо-мовної.

До особливостей формування творчості у дітей належить таке.

1. Іноді діти не можуть самі визначити, що їм дійсно подобається. Щоб визначити це, слід спостерігати за дитиною, коли вона діє самостійно, та намагатися дати відповіді на запитання: «Чим зайнята дитина?», «Чи отримує дитина задоволення від самого процесу діяльності?», «Чи наявні в обраній дитиною діяльності продукти творчості?», «Чи радіє їм дитина?» тощо.

2. Для розвитку творчості необхідно створити відповідні умови, що впливають на позитивний стан та сприяють прояви у дошкільників розумової активності, витримки, саморегуляції. Насамперед це стосується належного психологічного оточення. Також слід пам'ятати про наявність необхідних для творчої діяльності матеріалів. При цьому не важливо, як дитина буде їх використовувати (за призначенням чи якимось інакше). Головним є факт експериментування, пізнання властивостей, способів дії з тим чи тим предметом або матеріалом.

3. За В. Сухомлинським: «Дітям не треба багато говорити, не слід багато їм розповідати, слово – не цяцька, а словесне перенасичення – одне з найшкідливіших перенасичень. Дитині треба не лише слухати слово вихователя, але й мовчати; в цю мить вона думає, осмислює почуте та побачене» [Сухомлинский В. А. 1969]. Обережно, лагідно підтримуйте прагнення дитини до творчості. Співчуйте невдачам малюка, підтримуйте творчі пошуки дитини, ставтеся до процесу із симпатією та теплотою. Не давайте негативної оцінки дитячій творчості. Будьте терплячі до «дивних» ідей дитини.

4. Відповідайте на численні дитячі запитання. Підтримуйте бажання дитини пізнавати навколишній світ, особливо заохочуйте цікаві та глибокі запитання дітей. Надмірне опікування може заважати дитячій творчості, а навязування допомоги може сприйматися як порушення меж особистої свободи. У пізнанні навколишнього світу навчіть дитину дослухатися інтуїції. Разом із «Як ти вважаєш?» і «Що ти думаєш?» – частіше цікавтеся «Що ти відчуваєш?».

5. Навчіть дитину поважати інші погляди, пояснивши, що таке ставлення є необхідною умовою для того, щоб інші

поважали думки дитини. Уважно стежте за власними висловлюваннями, не критикуйте інших, особливо – в присутності дитини. Позитивні відгуки створюють у дитини почуття захищеності. Навчіть дитину керувати негативними емоціями й не піддаватися поганому настроєві. Вчіть її помічати добре й красиве у житті. Відкрито висловлюйте власні почуття дитині. Діти, які переконані у любові та повазі батьків, швидше розвиваються. Станьте взірцем неординарної творчості особистості для своїх дітей.

6. За В. Біанкі, збережіть у своїй душі дитину: безпосередність, доброзичливість, чистоту думок, мрію, довірливість, казку, захоплення від відкриття світу, доброту.

7. Щоб сформувати творчі здібності, дитині необхідно накопичити багато вражень про навколишній світ під час виконання різних видів діяльності. Пізніше дитина зацікавиться процесом творчості спочатку в тому виді діяльності, який їй сподобається найбільше, а потім – в усіх притаманних дошкільникам видах діяльності (грі, малюванні, конструюванні, грі на шумових та музичних інструментах, співі й танцях, театралізованій діяльності, читанні та розігруванні сюжетів відомих літературних творів, складанні віршів чи казок, праці, ліпленні, аплікації, іграх із геометричними фігурами або графічними символами, експериментуванні тощо). Сформувавши у дитини інтерес до будь-якого (або декількох) виду діяльності, вам вдасться захопити вихованця процесом творчості.

Основні показники творчих здібностей: творча продуктивність (кількість ідей за одиницю часу); оригінальність (здатність до генерації ідей, що можуть здивувати); гнучкість думки (здатність швидко і без зусиль переключатися з однієї ідеї на іншу); деталізація (здатність працювати над ідеєю стільки, скільки потрібно для надання завершеності формі); допитливість (здатність дивуватися, відкритість та інтерес до всього нового); сміливість (здатність приймати рішення в ситуаціях невизначеності), емоційність при втіленні ігрового образу; наявність виразних засобів для втілення образу; вміння знаходити нестандартні розв'язки творчих завдань.

Є такі умови розвитку дитячої творчості: своєчасність (треба створити таке середовище і таку систему взаємин, які стимулювали б різноманітну діяльність дитини, поступово розвивали б у неї саме те, що в цей момент може розвиватися); спрямованість на максимальне напруження сил (здібності розвиваються то успішніше, що частіше дитина сягає у своїй діяльності до межі власних можливостей, поступово відсуваючи цю межу все далі); надання дитині свободи вибирати вид діяльності, визначати черговість справи, тривалість занять певною справою, допомагати вибирати способи розв'язання завдань; надання дитині свободи не заперечує ненав'язливу розумну, доброзичливу допомогу вчителя; створення стимулу для творчості (К. Цюлковський казав: «Спочатку я відкрив істини, відомі багатьом, потім почав відкривати й істини відомі декому, і, нарешті, почав відкривати й істини нікому ще не відомі» [Космодемьянский А. А. 1987], Я. А. Коменський зауважував: «Діти допитливі, з гострим розумом при правильному вихованні стають великими людьми» [Афоризмы и цитаты о детях], отже, дитина має отримувати знання як інструмент для розв'язання життєвих проблем); використання різного виду завдань (навчальних, розвивальних, пізнавальних, інтелектуальних, трудових, нестандартних, творчих).

Розрізняють такі етапи дитячої творчості: формування задуму (на цьому етапі у дитини виникає ідея створення чогось нового; що молодша дитина, то більше значення має вплив дорослого на процес її творчості); реалізація задуму (цей етап вимагає від дитини вміння володіти виразними засобами і різними способами творчості (малюнок, аплікація, саморобка, механізм, спів, ритміка, музика); аналіз творчої роботи.

Питання для самоконтролю

- Дайте визначення творчому потенціалу як внутрішній передумові розвитку дітей.
- Дайте психологічну характеристику творчої діяльності дітей.
- Які особливості розвитку процесів, що сприяють творчості у період дошкільного дитинства, ви знаєте?
- Які показники дитячої творчості, ви знаєте?
- Які є умови розвитку творчості у дітей?

ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ

Семинарське заняття 3 (2 год)

План

- Формування сенсорної бази творчості у період дошкільного дитинства.
- Пізнавальна активність як вектор творчості дітей.
- Методики вивчення дитячої творчості.

Література

1. Аванесова В. Н. Воспитание и обучение детей в разновозрастной группе / В. Н. Аванесова. – М. : Просвещение, 1979. – 176 с.
2. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте: Психологический очерк. Книга для учителя. 3-е изд. / Л. С. Выготский – М. : Просвещение, 1991. – 93 с.
3. Матюшкин А. М. Загадки одаренности [Текст]: Проблемы практичної діагностики/ А. М. Матюшкин. – М. : Школа-Пресс, 1993. – 121 с.
4. Николаева С. Н. Юный эколог. Система работы в средней группе детского сада. Для работы с детьми 4 – 5 лет / С. Н. Николаева. – М. : МОЗАИКА-СИНТЕЗ, 2010. – 152 с.
5. Поддьяков Н. Н. Новые подходы к исследованию мышления дошкольников / Н. Н. Поддьяков // Вопр. психол. – 1985. – № 2. – С. 105 – 117.
6. Флерица Е. А. Художественное воспитание дошкольника / Е. А. Флерица // Дошкольное воспитание. – 1939. – №7. – С. 1 – 17.
7. Фрейдкин И. С. Ознакомление дошкольников с движением предметов [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / И. С. Фрейдкин. Моск. гос. пед. ун-т. – М., 1972. – 22 с.

Методичні рекомендації

Психологи визначають сприймання як один з основних компонентів творчої діяльності. Л. С. Виготський у книзі «Уява і творчість в дитячому віці» (1991) розглядав сприймання як опорну точку для майбутньої творчості, коли відбувається

накопичення матеріалу, з якого у подальшому будується фантазія. Що більше знань та уявлень про об'єкт, то багатшим та виразнішим буде його втілений образ. З'являючись на світ з уже цілком сформованими органами відчуттів, дитина ще не здатна до активного чуттєвого сприймання. В основі її пізнавальної діяльності є відчуття, що є безпосереднім відображенням зовнішнього світу, регулятором взаємодії з предметами навколишнього середовища, а перцептивна діяльність виступає чи не єдиною основою її розумового, творчого розвитку. Для виникнення творчого задуму дитині важливо мати яскраві враження, уявлення джерелом яких є різноманітний предметний та природний світ, соціальні явища, література, різні види діяльності. Досвід свідомості малюка розширюється за рахунок виникнення у його сприйманні образів та феноменів сприймання (чуттєво сприйнятих об'єктів або явищ без урахування будь-яких навіть найбільш базових вербальних знань про них). Такий стан речей властивий дитячому віку, його віковим особливостям сприймання, коли знань про навколишню дійсність, готових сенсорних еталонів бракує для ідентифікації образів. Саме у дитинстві, коли інформація є для дитини новою, а категоріальна система ще не сформована, повсюди в процесі пізнання виникають нові уявлення, феномени сприймання дійсності, що мають у дошкільному віці свої особливості виникнення та трансформації. Це накладає свій відбиток на весь процес онтогенезу психіки дошкільника, його творчої діяльності. І, навпаки, закономірності дитячого розвитку провокують формування специфічного перцептивного досвіду, досвіду пізнання [Выготский Л. С. 1991].

Пізнавальну активність визначають як вектор творчості. В процесі пізнання, набуття досвіду, розвитку свідомості індивіда простежується інстинктивна послідовність. Так, спочатку новонароджений не здатний сприймати і використовувати інформацію, яку старші діти та дорослі засвоюють без зусиль, у новонародженого немає ще сенсорних моделей, здатних брати участь у процесі сприймання. Через кілька годин після народження у малюка можна спостерігати стрибкоподібні або ступінчасті рухи очей у бік предмета, що рухається. Спочатку це стеження ще дуже нестійке. Лише на 8 – 14-й день життя дитина

здатна утримувати рухомий предмет у полі зору деякий час. Уже з другого – третього тижня немовля намагається стежити за невеликою яскравою звучною іграшкою, яка пересувається з боку в бік на висоті 30 – 40 см. Спочатку малюк швидко втрачає іграшку з поля зору, але незабаром вчиться простежувати її рух. Спостереження за предметом, що наближається і віддаляється, розвиває координацію очей дитини, формує вміння концентрувати погляд. З 4-го місяця малюк вже може повертати голову, щоб спостерігати, що відбувається. Увага дитини до предмета залучається рухами, словами, інтонацією. Відомо, що в ранньому віці діти активно використовують в освоєнні світу смакові, тактильні та нюхові рецептори, вони все тягнуть до рота, який є філогенетично зумовленою важливою рецепторною частиною організму. Поступово діти вдаються до спеціальних прийомів детального обстеження предмета, сприймання стає все більш активним, довільним, цілеспрямованим. Протягом дошкільного віку неухильно зростає тривалість розглядання дітьми таких об'єктів, як картинки: в три – чотири роки воно триває в середньому 6 хв, у п'ять років – 7 хв, в шість – 12 хв. [Аванесова В. Н. 1979].

Пізнавальна потреба малюка пов'язана насамперед зі сферою предметної діяльності, у процесі якої відбувається становлення психічних процесів та якостей особистості, з'являються новоутворення віку. Яскрава пізнавальна активність дошкільника, що є основою її пізнавальної мотивації та розвивальним механізмом творчості, на думку О.М. Матюшкіна, є важливою ознакою дитячої творчості. Про домінування пізнавальної мотивації свідчать дослідницька, пошукова активність дітей, значно нижчі пороги сприймання нового, тобто висока чутливість, сенситивність до нових стимулів, нової ситуації, здатність відкривати нове у звичайному. Особливості пізнавальної мотивації дитини проявляються у високій вибірковості нового предмета дослідження [Матюшкин А.М. 1993].

Спроби психолого-педагогічної науки описати механізми дитячого експериментування в дошкільному віці були здійснені в 50-х роках минулого століття. Це роботи Є. О. Фльоріної. Проаналізувавши спостереження за процесом конструкторської

творчості дошкільників з глиною, вона відмітила, що з глини як матеріалу можна переробляти і виготовляти ті чи ті деталі предмета. Цей процес пошуку розв'язку був названий дослідницею «експериментуванням» [Флерина Е. А. 1939, 1 – 17]. У 70 – 80-ті роки проблемою розробки моделей розвивального середовища та занять, що відповідають дитячій потребі у пізнанні, в експериментуванні, займалися І.С. Фрейдкін (досліди з об'єктами неживої природи) [Фрейдкин И.С. 1972], С.М. Ніколаєва (спостереження за об'єктами живої природи) [Николаева С.Н. 2010] та інші. На думку М.М. Поддьякова, дитяче експериментування – це діяльність, яка виникає в ранньому дитинстві та інтенсивно розвивається протягом дошкільного віку без допомоги дорослого і навіть всупереч його заборонам. Повноцінність мислення дітей полягає у тому, що виникнення нечітких знань випереджує формування чітких, активність дитини спрямована на пошук можливостей врівноважити сторони когнітивної сфери, щоб незрозуміле стало зрозумілим, нестійке – стійким. Невиразні знання – це могутній стимул психічної активності дошкільника [Поддьяков Н.Н. 1985, 105 – 117].

Під час пізнавальної, дослідницької діяльності у дошкільників: формується діалектичне мислення, тобто здатність бачити різноманітність світу в системі взаємозв'язків та взаємозалежностей; розвивається власний пізнавальний досвід в узагальненому вигляді за допомогою наочних засобів (еталонів, символів, умовних замінників, моделей); розширюються перспективи розвитку пошуково-пізнавальної діяльності дітей шляхом включення їх у мисленнєві, моделюючі та перетворювальні дії; підтримується ініціатива, розвивається допитливість, критичність, самостійність, кмітливість. Усе це є запорукою розвитку дитячої творчості.

Для вивчення творчості застосовують різні методи дослідження, найпоширеніші з яких – спостереження, бесіда й експеримент. Одним із перших методів у психології творчості було самоспостереження. Пізніше дослідники стали використовувати біографічний метод, спостереження, метод вивчення результатів діяльності, тестування. Лише останнім часом у психології творчості почали поширюватися

експериментальні методи. Готуючись до спостереження, визначають предмет спостереження, час і місце, його періодичність і тривалість. Розрізняють два види спостереження: те, що відбувається у природних умовах без будь-якого впливу з боку експериментатора на досліджуваний предмет або інші супутні йому фактори; коли експериментатор заздалегідь запланував, а потім здійснює певний вплив на предмет дослідження. У першому випадку експериментатор може спостерігати, наприклад, за тим, як люди розв'язують творчі завдання. У другому випадку експериментатор заздалегідь планує певний вплив на досліджуваного (наприклад, після розв'язання творчого завдання одним зі способів ставить вимогу спробувати розв'язати його іншими способами).

Метод бесіди дає змогу одержати інформацію «з перших рук», яка є цінним матеріалом для психологічного аналізу, бо досліджуваний розповідає про свої безпосередні почуття, думки, переживання, події, умови життя тощо.

Метод вивчення результатів діяльності пов'язаний з аналізом того, що створює досліджуваний. Проте якщо його застосувати для вивчення лише кінцевих продуктів діяльності, то він не дає змоги різнобічно оцінити особливості творчості.

Біографічний метод ґрунтується на вивченні матеріалів біографій: спогадів людей, котрі знали досліджуваного; автобіографічних матеріалів; листів; щоденників; відповідей на питання бесід і анкет; документів. Біографічний метод недоцільно застосовувати часто, проте він може бути ефективним в індивідуальній роботі з творчо обдарованими особистостями, проектуванні їхнього майбутнього.

За кордоном поширені тести для визначення рівня інтелекту, творчих здібностей. У нас такі тести майже не застосовують; обдарованість і схильності виявляють у діяльності, процесі активного застосування навичок і знань.

Більшість вчених погоджується з тим, що причини невдач здібних дітей слід шукати у їх ранньому дитинстві, особливо в сімейному вихованні. У сім'ях, де карають за найменші провини або, навпаки, панує всюдозволеність, успіхи дітей не помічаються, а діти вважають, що їх цінують лише за досягнення – при цьому дуже складно досягти видимих успіхів. Якщо ж у родині

перебільшується важливість індивідуальності, унікальності, здібні діти можуть демонструвати настільки дивну і невідповідну поведінку, що не вписуються в навколишнє середовище і не сприймаються ровесниками і педагогами. Задача дорослого: забезпечити почуття психологічної захищеності, довіри дитини до світу, радість існування, формування начал особистості (базис особистісної культури), розвиток індивідуальності дитини.

Питання для самоконтролю

- Дайте характеристику формування сенсорної бази творчості у період дошкільного дитинства.
- Охарактеризуйте пізнавальну активність як вектор творчості дітей.
- Які методи вивчення дитячої творчості ви знаєте?

РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ У ДІТЕЙ

Семінарське заняття 4 (2 год)

План

- Здібності: дефініції та класифікація здібностей.
- Творчі здібності: види, основні показники, особливості прояву творчих здібностей.
- Особливості розвитку творчих здібностей у дошкільнят різного віку.
- Етапи розвитку творчих здібностей.

Література

1. Ветлугина Н. О. Художественное творчество и ребенок: монография. – М. : Педагогика, 1972. – 288 с.
2. Фромм Э. Душа человека / Э. Фромм. – М. : Республика, 1992. – 430 с.
3. Яворский Б. Л. Избранные труды / Под общ. ред. Д. Д. Шостаковича. – М. : Сов. композитор, 1987. – 366 с.

Методичні рекомендації

Здібності – це індивідуально-психологічні стійкі властивості особистості, які є вирішально-визначальною умовою успішності становлення і функціонування її як суб'єкта певного виду діяльності. Здібності не зводяться до знань, умінь і навичок, що є у людини, але вони забезпечують їхнє швидке надбання, фіксацію й ефективно практичне використання. Розрізняють такі види здібностей: загальні, спеціальні, теоретичні, практичні, навчальні, творчі. Загальні здібності впливають на успішність людини у різних видах діяльності. До них, наприклад, належать розумові здібності (розвинена пам'ять, досконала мова тощо). Спеціальні здібності визначають успішність людини у специфічних видах діяльності, для яких потрібні особливі задатки і їхній розвиток. Це математичні, лінгвістичні, літературні, художні, спортивні здібності. Наприклад, серед важливих складових літературних здібностей можна назвати: багатство, глибину, яскравість уяви, пам'яті, фантазії, образного

мислення; багатий словниковий запас тощо. Теоретичні здібності визначають успішність людини в абстрактно-теоретичних міркуваннях. Практичні здібності виявляються у конкретних, практичних діях. Навчальні здібності визначають успішність людини в навчанні та вихованні, засвоєнні нею знань, умінь, навичок, формуванні якостей особистості. Творчі здібності визначають можливість відкриттів і винаходів, створення нових предметів матеріальної і духовної культури.

Як визначив Е. Фромм – це «...здатність дивуватися, пізнавати, вміння знаходити вихід із нестандартних ситуацій; спрямованість на відкриття нового й здатність глибокого усвідомлення» [Фромм Э. 1992]. Як показують наукові дослідження й досвід педагогів-практиків, творчі здібності виявляються з п'ятого року життя, але це зовсім не означає, що до цього моменту їх не слід розвивати. Творчість визначається умінням по-різному висловлювати свої почуття та уявлення про навколишній світ. Для цього слід навчити дитину бачити предмет з різних боків, уміти враховувати ознаки створювати образ. Необхідно, щоб дитина не лише фантазувала, а й спрямовувала фантазію, творчі здібності на розв'язання завдань.

На основі теорії діяльності, розробленої О.М. Леонтьєвим, Н.О. Ветлугіна виділила показники, за якими можна визначити інтереси, здібності дітей, які проявляються в художній творчості, якість творчих дій і продукції. Вона розглядала художньо-творчі здібності в комплексі і виділила такі їх особливості: здатність сприймати і переживати прекрасне в житті і творах мистецтва, легко «входити» в уявну ситуацію, емоційно відгукуватися на красу; творити за законами краси (виразно співати і читати вірші, витончено рухатися під музику, знаходити природні рухи для передачі образу в грі-драматизації, проявляючи творчу ініціативу та особистісне ставлення до того, що відбувається); оцінювати прекрасне в навколишньому, розрізняти засоби художньої виразності в змісті літературних, образотворчих, музичних творів і театральної діяльності; самостійно шукати і знаходити оригінальні прийоми рішення творчих завдань [Н.О. Ветлугіна 1972]. За дослідженнями Н.О. Ветлугіної, діяльність дітей ґрунтується на тих знаннях і уміннях, які засвоюються в повсякденному житті під час виховання і навчання,

здійснюваного в дитячому садку під керівництвом педагога. Вона зазначає, що виконавська діяльність дітей вимагає творчої інтерпретації, прояви творчої активності. Творча інтерпретація перебуває у відомій залежності від ступеня володіння художніми вміннями та навичками. Сприйняття всіх видів мистецтва і відтворення окремих мистецьких творів вимагає здатності їх естетичної оцінки під впливом вихователя [Там само].

Б. Л. Яворський, розкриваючи природу творчого процесу, показав, що в розвитку творчих здібностей існують певні етапи: 1) накопичення вражень; вираження їх зоровими, сенсомоторними, мовних засобами, збір інформації, обробка даних, систематизація і кінцевий результат. Підготовчий етап охоплює внутрішнє і зовнішнє сприйняття дитиною світу. В процесі обробки дитина ділить інформацію на частини, виділяє важливе, порівнює, систематизує, на основі висновків створює нове; 2) рухові, мовні, імпровізації, ілюстративність у малюванні; створення власних композицій, які є відображенням художнього враження: літературного, музичного, образотворчого, пластичного; власне творчість [Яворский Б. Л. 1987].

Питання для самоконтролю

- Дайте визначення творчих здібностей.
- Які види творчих здібностей та хні показники ви знаєте?
- Які особливості прояву творчих здібностей та етапи їхнього розвитку ви знаєте?
- Охарактеризуйте особливості розвитку творчих здібностей у дошкільнят різного віку.

ОРГАНІЗАЦІЯ РОЗВИВАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА

Семінарське заняття 5 (2 год.)

План

- Визначення розвивального середовища, його мета, завдання, функції, значення.
- Принципи та підходи до організації розвивального середовища.
- Особистісно-орієнтована модель творчої взаємодії вихователя і вихованця.
- Загальні вимоги до організації розвивального середовища та вимоги до нього для творчого розвитку дошкільнят різного віку.
- Педагогічні умови створення ігрового багаторівневого простору.
- Рекомендації зі створення розвивального середовища для дошкільників.

Література

1. Липчанская И. А. Становление субъектного опыта ребенка 5 – 7 лет в условиях развивающей среды образовательного учреждения: дисс.. канд. пед. наук. – Волгоград, 2003. – 200 с.
2. Лич П. Младенец и ребенок: От рождения до пяти лет / Пер. с англ. – М. : Педагогика, 1985. – 288 с.
3. Петровский А. В. Основы теоретической психологии [Текст] : учеб. пособие [для пед. вузов и фак. психологии ун-тов] / А.В. Петровский, М.Г. Ярошевский. – М. : ИНФРА-М, 1998. – 528 с.

Методичні рекомендації

Термін «розвивальне середовище» був впроваджений для позначення оточення, яке максимально стимулює розвиток особистості – її емоції, почуття, розумову діяльність. Обов'язковою умовою забезпечення ефективного розвитку дитини є створення розвивального середовища в єдності всіх його складників, а саме: природного; предметно-ігрового; розвивального; соціального; пристосованого до розвитку власного «Я» дитини дошкільного віку.

Природне розвивальне середовище сприяє виникненню у дошкільника інтересу та елементарних уявлень про об'єкти, явища природи, розкриває причиною-наслідкові зв'язки та взаємозалежність природного довкілля і людини як його частини, формує природодоцільну поведінку малюків.

Соціальне розвивальне середовище – це соціум, що відрізняється від звичайного середовища вищими за змістом і інтенсивністю характеристиками спільної діяльності і емоційно та інтелектуально насиченою атмосферою співробітництва і творення.

Предметно-розвивальне середовище є складовою частиною розвивального середовища і визначається, як «комплекс естетичних, психолого-педагогічних умов, необхідних для організації педагогічного процесу, раціонально організованого в просторі і часі, насиченого різноманітними предметами та ігровими матеріалами. Розвивальне предметне середовище – це система матеріальних об'єктів діяльності дитини, яка функціонально модернізує зміст розвитку її духовного і фізичного вигляду. Предметно-розвивальне середовище розглядається як сукупність матеріальних об'єктів, які впливають на розвиток дошкільника, стимулюють виникнення різних видів діяльності і становлення у дитини певних якостей. Організація предметно-розвивального середовища – це важливе завдання педагогіки, що передбачає єдність соціальних і предметних засобів забезпечення різноманітної діяльності дитини. Для створення оптимального розвивального простору необхідно підібрати різне обладнання (ігрове, навчальне, спортивне тощо), продумати його оптимальне розміщення та визначити його параметри. Важливо пам'ятати, що розвивальний простір створюють не для зручності педагога, а для того, щоб дитина могла вільно розвиватися, відповідно до своїх смаків і настрою. Слід піклуватися не лише про кількісне наповнення групової кімнати ігровими атрибутами, оскільки їх достатня кількість не завжди забезпечує повноцінний розвиток дітей. Незаповнене і безбарвне предметно-ігрове середовище негативно впливає на дітей гальмує їхній розвиток. Перенасичене предметне середовище так само погано впливає на психіку малят. І лише періодично поновлюване, варіативне, оптимально організоване

предметно-ігрове середовище має ефективний розвивальний вплив, спонукає дитину до активної пізнавальної діяльності, позитивно впливає на її емоційну сферу, мобілізує процеси мислення.

Розвивальне середовище має забезпечити творчу діяльність кожної дитини, виховання духовно багатой, фізично здорової, естетично розвиненої особистості. Розвивальне середовище сприяє прояву і розвитку творчих здібностей дитини, дає їй можливість проявити власну активність і допомагає найбільш повно реалізувати себе при навчанні в школі. Розвиток дитини залежить від того, як здійснюється процес її виховання, як організований простір, в якому вона росте і вдосконалюється, в якому оточенні вона перебуває – в монотонному, одноманітному, стандартному або, навпаки, різноманітному, насиченому, динамічному. Особистісна і професійна позиція педагога сприяє повноцінному психічному розвитку дитини.

Педагог несе відповідальність за якість навколишнього середовища, що сприяє психічному та фізичному розвитку особистості. Проектуючи і створюючи, систематично перетворюючи розвивальне середовище, педагогу необхідно враховувати особливості розвитку кожної дитини, виступати в ролі консультанта, спостерігача, помічника під час взаємодії з кожним вихованцем.

Розвивальне середовище виконує кілька функцій, а саме: 1) освітню (наповнення і побудова середовища забезпечує різнобічний розвиток дітей, відповідає принципу цілісності педагогічного процесу і сприяє реалізації освітньої програми за допомогою спільної партнерської діяльності дорослого і дітей, вільної самостійної діяльності самих дітей та ін.); 2) розвивальну (розвивальне середовище для кожної дитячої діяльності має відповідати «зоні актуального розвитку» найслабшого і перебувати у «зоні найближчого розвитку» найсильнішої в групі дитини); 3) комунікативну (наповнення розвивального середовища забезпечує активне спілкування між дітьми, співпрацю і комунікацію між дошкільнятами і дорослими, дає змогу формувати основи для формування культури мовлення і спілкування, сприяє збагаченню досвіду міжособистісної і міжнаціональної поведінки); 4) виховну (розвивальне середовище

є центром, у якому формується основа для співробітництва, позитивних взаємовідносин, виховання духовних цінностей, оскільки середовище орієнтоване на створення ситуацій морального вибору (поступитися або взяти собі, запропонувати допомогу або пройти повз проблеми однолітка); 5) інформаційну та пізнавальну, що реалізуються в тому, що кожен предмет несе певні відомості про навколишній світ, є засобом передачі соціального досвіду (наприклад, репродукції, скульптура забезпечують художнє сприйняття; театралізована діяльність готує до сприйняття драматичних творів; іграшки для досягнення явищ світу тощо; 6) стимулюючу, яка забезпечує мотивацію дитини до дій, досліджень, якщо вона має для дитини інтерес (наприклад, спортивний інвентар долучає до оздоровчої діяльності, в процесі якої у дитини формується позиція щодо свого здоров'я; кросворди, лабіринти, головоломки, розвивальні дидактичні ігри долучають дитину до активної пізнавальної діяльності тощо; 7) розвивальну яка вимагає для розвитку творчих здібностей використання поєднання традиційних і нових, незвичайних компонентів, що забезпечує спадкоємність розвитку діяльності від простих її форм до більш складних.

Для того, щоб розвивальне середовище мало індивідуалізований характер, необхідно враховувати такі принципи його побудови: 1) емоціогенності середовища, індивідуальної комфортності та емоційного благополуччя учасників освітнього процесу, зміст якого полягає у створенні оптимальних умов для ігор, навчання і розвитку не лише групи загалом, але й кожної дитини; зокрема для цього створюється так званий особистісний простір, який забезпечує дошкільнятам можливість займатися тим, що їм подобається; 2) естетичної організації розвивального середовища, що передбачає поєднання звичних і неординарних елементів, які розвивають смак, спонукають дитину до активної творчої діяльності; 3) активності, творчості, який реалізується через можливість колективної участі дорослого і дитини в створенні навколишнього середовища; 4) комплексності і гнучкого зонування, який дає можливість кожній дитині займатися цікавим для неї видом діяльності, не заважаючи іншим дошкільнятам;. 5) врахування «статевих і вікових» відмінностей, який уможливорює забезпечити для дівчаток і хлопчиків можливість проявляти свої схильності відповідно до прийнятих у суспільстві норм.

При формуванні розвивального середовища немає жорсткого стандарту, а тому педагоги враховують особливості освітнього закладу і дітей, їхній темперамент, рухливість, наявність лідерських якостей, пізнавальні інтереси, показники розвитку, соціальні умови життя тощо. Крім того, при організації середовища слід пам'ятати, що середовище має сприяти не лише розвитку творчого потенціалу дитини, але й мати навчальну і розвивальну спрямованість.

У процесі проектування розвивального середовища як засобу підготовки дітей дошкільного віку педагоги навчального закладу мають враховувати: психологічні закономірності розвитку дітей старшого дошкільного віку; необхідність розвитку і формування особистості дитини у різних видах діяльності; доцільність виділяти вплив провідного виду діяльності на інші; відповідність середовища можливостям дитини на межі переходу до наступного етапу її розвитку – шкільного навчання; структуру когнітивної сфери дитини; інформативність розвивального середовища, яке задовольняє потребу дитини у новизні, перетворенні та самоствердженні; особистісно-орієнтований тип взаємодії дитини і дорослого; загальну активність дитини, її бажання та інтереси.

Основоположними для організації розвивального середовища є такі підходи:

1) гендерний який передбачає врахування статево-рольової специфіки і забезпечення розвивального середовища спільним і специфічним матеріалом для дівчаток і хлопчиків;

2) культурологічний який орієнтує на доцільність врахування національно-культурних, демографічних, кліматичних умов;

3) комплексний який передбачає комплексне оснащення освітнього процесу, що забезпечує створення розвивального середовища з урахуванням принципу інтеграції різних видів діяльності;

4) діяльнісно-віковий згідно з яким рекомендується здійснювати вибір обладнання для провідного та інших видів діяльності дітей;

5) особистісно орієнтований який передбачає надання дітям індивідуально орієнтованої психолого-медико-педагогічної допомоги, необхідної для дітей з особливостями психофізичного розвитку, забезпечує побудову суб'єктно-суб'єктних відносин;

б) системно-діяльнісний який передбачає створення цілісного розвивального середовища з урахуванням принципу взаємозалежної діяльності всіх суб'єктів освітнього процесу – педагогів, батьків і дітей Цей принцип припускає організацію спільних заходів з боку дошкільної освітньої організації в особі педагога з сім'єю вихованця для забезпечення організації розвивального середовища для дитини у домашніх умовах.

Середовище розвитку дитини у дитячому саду є важливим компонентом дошкільної освіти. І. А. Липчанська вважає, що неодмінною умовою побудови розвивального середовища в дошкільних закладах будь-якого типу є опора на особистісно-орієнтовану модель взаємодії між людьми, яка реалізує низку принципів :

1) поваги до інтересів і потреб дитини, а це передбачає активізацію самостійного експериментування і пошукову активність дітей, спонукання їх до творчої участі в діяльності, самовираженні та імпровізації. Для цього потрібно дотримуватися таких умов, як різноманітність, насиченість, неординарність та змінюваність предметного середовища; включення до нього максимальної кількості предметів із побуту дорослих; надання свободи дослідження; резерв вільного місця і часу для проведення ігор (вільний простір у роздягальні, спальні); можливість вільно брати будь-які іграшки і діяти з ними на власний розсуд; визначення максимального рівня розміщення ігрового і дидактичного матеріалів відповідно до віку дитини; універсальність предметно-ігрового середовища, що дає змогу самим дітям і разом з педагогами будувати і змінювати ігрове середовище, трансформуючи його відповідно до виду гри і змісту; врахування минулого досвіду, здатності до комбінування, створення нового. П. Ліч зазначає, що позиція дорослого при організації навколишнього середовища полягає в тому, щоб виходити з інтересів дитини, задовольняти її потреби і бажання [Ліч П. 1985];

2) поваги думки та особистісної позиції дитини полягає в створенні для неї атмосфери особистісного комфорту. Визначальними при цьому стають такі якості спілкування, як розуміння, визнання особистості дитини, здатність дорослого розуміти її позицію та ін. Цей принцип відображається в таких ідеях: невтручання педагога в справи, якими захоплюється дитина, якщо вона не звертається за допомогою або не вступає в контакт; створення в дитячому садку такої психологічної атмосфери, при якій кожна дитина може вільно проявляти свої бажання та інтереси, відчувати, що педагог приймає і любить її такою, якою вона є; відмова від висловлювання різких особистісних оцінок і критики на адресу дитини; визнання того, що у дітей є права та обов'язки, які ніхто не вправі порушувати;

3) активності дитини у різних видах діяльності: середовище в дошкільному закладі при цьому, порівняно зі звичайною сімейним середовищем, має бути більш розвивальним, стимулювати виникнення і розвиток пізнавальних інтересів дитини, її вольових якостей, емоцій, почуттів. Розвивальне середовище має спонукати до рухової активності, створювати сприятливі умови для здійснення різноманітної за формою та інтенсивністю рухової діяльності. Це дошкільнятам дає змогу відповідно до своїх інтересів і бажань одночасно займатися різними видами діяльності, не заважаючи один одному. При такій організації розвивального середовища виховна функція буде максимально реалізуватися, якщо на кожному віковому етапі дитини педагог стимулюватиме адекватну для неї творчу активність. Серед різноманітних видів творчої активності можна виділити ті, які будуть максимально відповідати законам розвитку творчості в дошкільному віці, сприяти збагаченню навколишнього середовища предметами, об'єктами і стимулами, максимально підсилювати допитливість дошкільника; будуть орієнтовані на підтримку і заохочення оригінальних ідей і задумів; відповідати умовам для реалізації творчих ідей на практиці; використання системи питань проблемного характеру з різних галузей знань дитини; використання особистого прикладу творчого розв'язання проблем; будуть спрямовуватися на створення проблемно-пошукових ситуацій, що спонукають до активної пізнавальної діяльності дітей;

4) врахування вікових особливостей, який передбачає виявлення специфічних ознак у змісті розвивального середовища і відмінних ознак у його організації. Так, для дітей третього року життя необхідний вільний, відносно великий простір, оскільки діти цього віку багато бігають, особливо активно грають на підлозі, і в полі їхнього зору має перебувати різноманітний і доступний світ іграшок. Найнасиченішою зоною для іграшок є поверхня стін на висоті 75 – 100 см від підлоги і сама підлога. Для дітей четвертого року життя важливі сюжетно-рольові ігри з яскраво вираженими функціональними атрибутами. Важливо наповнювати розвивальне середовище динамічними іграшками, у яких щось буде перемикатися, крутитися тощо. Досить великий обсяг мають становити предмети та атрибути, що характерні для виконання соціальних ролей: рулі, шоломи, біноклі, кухонне начиння, медичне обладнання тощо. На п'ятому році життя у дітей виникає потреба в грі і в спілкуванні з однолітками, що вимагає перебудови розвивального середовища, створення рекреаційної зони для усамітнення малих груп, конструювання ігрового світу в межах замкнутого простору. Діти середнього дошкільного віку із задоволенням використовують місця усамітнення, розраховані на мікрогрупу з двох – трьох дітей. Старшим дошкільнятам цікаві режисерські ігри з комбінованими сюжетами, отже, актуальним для них стає моделювання поліфункціонального простору (доречні театральні-музичні та літературні куточки), створення багаторівневих ігрових комплексів з метою розвитку пізнавальних, ігрових, рухових, комунікативних, творчих та інших здібностей [Липчанская И. А. 2003].

До загальних вимог, які ставляться до розвивального середовища для дошкільнят різного віку, належать такі: відповідність середовища структурі когнітивної сфери дитини; необхідність задовольняти потреби в інформації, новизні, перетворенні і самоствердженні; врахування вікових інтересів дитини у різновидах діяльності; відповідність середовища можливостям дитини (наприклад, для дітей раннього віку та дітей першої молодшої групи – 2 – 3 роки – потрібен великий простір для задоволення потреби в активному русі; в другій молодшій групі – 4 роки – середовище має бути насичене центрами для

сюжетно-рольових ігор з рольовими атрибутами; для організації розвивального середовища в групі для дітей середнього дошкільного віку необхідно враховувати їхню потребу в грі з однолітками і потребу в усамітненні; що стосується старшої групи, то для них розвивальне середовище має бути динамічним – створюватися і змінюватися дітьми з погляду їхніх інтересів.

До вимог щодо організації розвивального середовища належать такі:

1) педагогічна адекватність середовища, тобто відповідність змісту середовища освітньому статусу;

2) поєднання центрів середовища в групах дитячого садка, наприклад, розвивальне середовище для дошкільнят старшої групи організовується так: приміщення забезпечується такими навчальними засобами, іграшками, щоб кожна дитина мала можливість займатися улюбленою справою, у дитячому садку обладнання розміщене за принципом нежорсткого центрування, що допомагає дітям об'єднуватися у підгрупи за спільними інтересами, середовище організовується при врахуванні статеворольового принципу, рівня розвитку дітей;

3) інформованість середовища; ця вимога передбачає різноманітну тематику, комплексність, розмаїтість матеріалів та іграшок; підбір матеріалу, який враховує основні напрями розвитку дошкільників, види діяльності, галузі знань;

4) постійне інформаційне збагачення, наукоємність, наявність природних і соціокультурних засобів, що забезпечують різноманітність діяльності дитини та її творчості: збагачення матеріалу та його різноманітність відбувається залежно від віку, особливостей та інтересів дітей цієї групи, періоду навчання і програм; наукоємність середовища орієнтована на науково обґрунтовані теорії, включення нових елементів на основі вивченої методичної та наукової літератури;

5) варіативність матеріалу (слід враховувати, що статичні іграшки, орієнтовані лише на репродуктивну активність дитини, не стимулюють творчу поведінку; середовище не має бути завершеним, застиглим, його слід періодично перетворювати, оновлювати з урахуванням специфіки дитячого сприйняття);

б) поєднання нових і традиційних компонентів середовища, що передбачає внесення або створення нового, невідомого для стимулювання активності, творчості дітей. До інноваційних компонентів середовища належать: тематичні виставки (справжні експонати, ілюстрації, книги); мінімузей (картин, іграшок, листівок); оформлення частини кімнати, її частини або стенда за сезоном; виставки дитячої творчості тощо. До процесу створення розвивального середовища необхідно активно залучати дітей, це сприяє формуванню у них усвідомленого ставлення до закладу, довіря, розуміння взаємозалежності всіх його компонентів, прагнення і вміння узгоджувати свої бажання та інтереси з іншими людьми. Активізуючи дітей, залучаючи їх до створення середовища, необхідно враховувати їхні індивідуальні особливості, переваги і схильності;

7) забезпечення складових розвивального середовища, які узгоджені з макро- і мікропростором діяльності дітей. Розвивальне середовище з погляду психолого-педагогічних вимог має будуватися з урахуванням можливостей дитини спілкуватися не лише з дітьми одного з ними віку, але й з представниками різних спільнот, не лише з педагогом, але й з іншими дорослими;

8) дотримання здоров'язбережувальних вимог до розвивального середовища: забезпечення комфортності, функціональної надійності та безпеки, динамічності, багатофункціональності. Цим вимогам відповідають вироби з пластмаси: відкриті легкі стелажі, етажерки, полички, комоди, контейнери, ширми, які добре вписуються в інтер'єр будь-якого приміщення і допомагають розставити особливі акценти у кольорі (бажана різноманітна світла колірна гамма), економити простір (від 3 – 5 до 7 секцій розташовані вертикально або «ступінчасто»). Організований вертикально або «ступінчасто» простір багатофункціональний, він розділяє простір кімнати, допомагає зберігати більше атрибутів, частини так організованого середовища використовуються як маркери ігрового простору та ін.;

9) забезпечення естетичної спрямованості.

Педагогічні умови створення ігрового багаторівневого простору:

1. Дотримання принципу комплексності і вільного зонування (А. В. Петровський). Оскільки творчі задуми педагога часто обмежуються такими проблемами, як площа, параметри групової кімнати, дотримання цього принципу допомагає частково подолати ці труднощі. Розвивальне середовище дошкільного закладу конструюється відповідно до професійної діяльності педагога і передбачає поділ приміщення на комплекс функціональних «приміщень» (зон), що стимулюють розвиток творчих здібностей: музичний зал, ізостудія, зал хореографії, дитяча бібліотека, спортивний комплекс тощо. [Петровский А. В. 1998].

2. Багаторівненість ігрового простору, організація якого має сприяти психічному і фізичному здоров'ю дитини, створенню умов для самореалізації особистості в грі і творчості. Зразком моделі організації багаторівневого ігрового простору може бути таке: в центрі приміщення є ігровий майданчик для вільного спілкування дітей. За ним розташовується підвищення у вигляді дво-, триповерхових підумів, різних за висотою, обладнаних сходами, скатами, напівзакритими просторами. Є ніші для усамітнення малих груп; другий і третій поверхи ігрового простору дають змогу отримати нове сприйняття розвивального середовища. Конструкція багаторівневого ігрового простору дозволяє реалізувати потребу дошкільника в активній руховій діяльності: лазінні, стрибках, переповзанні тощо;

3. Навчально-виховна значимість створення розвивального середовища.

Рекомендації зі створення розвивального середовища

1) матеріали та обладнання мають створювати оптимально насичене інформативне (без надмірності), цілісне, багатофункціональне, динамічне розвивальне середовище, яке здатне забезпечувати реалізацію основної освітньої програми;

2) при створенні розвивального середовища необхідно керуватися такими принципами: поліфункціональності: розвивальне середовище має відкривати перед дітьми безліч можливостей, забезпечувати всі складові освітнього процесу; принцип динамічності: цей принцип пов'язаний із

поліфункціональністю середовища, тобто забезпечує можливість його змін; принцип варіативності: розвивальне середовище передбачає періодичну зміну ігрового матеріалу, появу нових предметів, що стимулюють дослідницьку, пізнавальну, ігрову, рухову активність дітей; принцип інформативної насиченості: середовище відповідає змісту освітньої програми, а також віковим особливостям дітей; принцип доступності: середовище забезпечує вільний доступ дітей до ігор, іграшок, матеріалів, посібників; принцип безпеки: середовище припускає відповідність усіх елементів вимогам із забезпечення надійності і безпеки тощо.

3) при створенні розвивального середовища необхідно враховувати гендерну специфіку і забезпечувати середовище як загальним, так і специфічним матеріалом для дівчаток і хлопчиків;

4) у якості вимог для підбору матеріалів та обладнання мають виступати загальні закономірності розвитку дитини на кожному віковому етапі;

5) підбір матеріалів та обладнання має здійснюватися для тих видів діяльності дитини, які повною мірою сприяють розв'язанню розвивальних завдань на етапі дошкільного дитинства (до таких видів діяльності належить ігрова, продуктивна, пізнавально-дослідницька, комунікативна, трудова, музично-художня, рухова);

б) матеріали та обладнання мають мати сертифікат якості і відповідати гігієнічним, педагогічним і естетичним вимогам;

7). найбільш педагогічно цінними є іграшки, які мають такі якості: а) поліфункціональність; б) можливість застосування іграшки під час спільної діяльності; в) дидактичність (іграшки мають сприяти навчанню дітей конструюванню, ознайомленню з кольором і формою тощо); г) приналежність до виробів художніх промислів (іграшки є засобом художньо-естетичного розвитку дитини, долучають її до світу мистецтва і ознайомлюють з народною художньою творчістю);

8) При підборі матеріалів і визначенні їхньої кількості педагоги мають враховувати кількість дітей у групах, площу групових та підсобних приміщень тощо;

9) підбір матеріалів та обладнання має здійснюватися при врахуванні того, що при реалізації освітньої програми дошкільної освіти основною формою роботи з дітьми є гра, яка може бути сюжетною або за правилами;

10) матеріал для сюжетної гри має включати предмети побуту, іграшки – персонажі і маркери (знаки) ігрового простору;

11) матеріал для гри з правилами має включати матеріал для ігор, спрямованих на фізичний розвиток, для ігор – на удачу (шансових) та ігор – на розумовий розвиток;

12) матеріали та обладнання для продуктивної діяльності мають бути представлені двома видами: матеріалами для образотворчої діяльності та конструювання, а також включати обладнання загального призначення. Наявність устаткування загального призначення (дошка для малювання крейдою і маркером, фланелеграф, магнітні планшети, дошка для розміщення робіт з ліплення та ін.). Є обов'язковими і використовуються при реалізації освітньої програми;

13) набір матеріалів та обладнання для продуктивної (образотворчої) діяльності включає матеріали для малювання, ліплення та аплікації. Матеріали для продуктивної (конструктивної) діяльності включають будівельний матеріал, деталі конструкторів, папір різних кольорів і фактури, а також природні та штучні матеріали;

14) матеріали та обладнання для пізнавально-дослідницької діяльності мають включати матеріали трьох типів: об'єкти для дослідження образно-символічний матеріал і нормативно-знаковий матеріал. Для організації мотиваційно-розвивального простору під час пізнавально-дослідницької діяльності доречні телескоп, бінокль-коректор, дитячі міні-лабораторії, головоломки-конструктори тощо. Вимоги до матеріалів:

А) які стосуються об'єктів для дослідження в реальному часі мають включати різні штучно створені матеріали для сенсорного розвитку. Ця група матеріалів має містити і природні об'єкти, в процесі дій з якими діти можуть ознайомитися з їхніми властивостями та навчитися різним способом упорядкування;

Б) група образно-символічного матеріалу становити спеціальні наочні посібники, які репрезентують дітям світ речей і подій;

В) до групи нормативно-знакового матеріалу належать різноманітні набори букв і цифр, пристосування для роботи з ними, алфавітні таблиці, математичні мультироздільники, магнітні демонстраційні плакати для рахунку тощо.

Г) матеріали та обладнання для рухової активності мають включати обладнання для ходьби, бігу і рівноваги; стрибків; катання, кидання і лову; повзання і лазіння; проведення загально розвивальних вправ;

15) при проектуванні розвивального середовища необхідно враховувати такі фактори:

- психологічні чинники, що визначають відповідність параметрів розвивального середовища можливостям та особливостям сприйняття, пам'яті, мислення, психомоторики дошкільника;
- психофізіологічні чинники, що обумовлюють відповідність об'єктів середовища для зорових, слухових та інших можливостей дітей, умов комфорту, при проектуванні середовища необхідно враховувати контактні та дистантні відчуття, що формуються при взаємодії дитини з об'єктами розвивального середовища;
- слід враховувати зорові відчуття. Необхідно враховувати освітлення і колір об'єктів як чинники емоційно-естетичного впливу, психофізіологічного комфорту та інформаційного джерела. При виборі і розташуванні джерел світла мають враховуватися такі параметри: рівень освітленості, відсутність відблисків на робочих поверхнях, колір світла (довжина хвилі);
- слухові відчуття. Необхідно враховувати сукупність звучання звуковідтворювальних іграшок;
- тактильні відчуття. Матеріали, які використовуються для виготовлення об'єктів середовища, не мають викликати негативні відчуття при контакті зі шкірою дитини;
- необхідно забезпечити відповідність об'єктів розвивального середовища силовим, швидкісним і біомеханічним можливостям дитини;
- антропометричні чинники, що забезпечують відповідність росто-вікових характеристик параметрам розвивального середовища.

Можливий негативний вплив іграшок, які провокують дитину на агресивні дії; викликають лютю по відношенню щодо персонажів гри – людей та тварин; персонажів ігор, в якості яких виступають сюжетні іграшки (ляльки, ведмедики, зайчики та ін.); провокують ігрові сюжети, що пов'язані з аморальністю і насильством; викликають нездоровий інтерес до сексуальних проблем, які виходять за компетенцію дитячого віку.

Питання для самоконтролю

- Дайте визначення розвивальному середовищу, його меті, завданням, функціям?
- Яке значення має розвивальне середовище у становленні особистості дитини?
- Які принципи організації розвивального середовища ви знаєте?
- Які є підходи до організації розвивального середовища?
- Охарактеризуйте особистісно-орієнтовану модель творчої взаємодії вихователя і вихованця.
- Які є загальні вимоги до організації розвивального середовища?
- Які вимоги до організації розвивального середовища ви знаєте?
- Які є педагогічні умови для створення ігрового багаторівневого простору?
- Які існують рекомендації зі створення розвивального середовища для дошкільників?

СУПРОВІД ТА ПІДТРИМКА ДИТЯЧОЇ ТВОРЧОСТІ

Семінарське заняття 6 (2 год)

План

- Психолого-педагогічні умови життєтворчості дитини.
- Засоби активізації дитячої творчості.
- Професіоналізм педагога як провідник творчості.

Література

1. Рибалка В. В. Психологія розвитку творчої особистості : навч. посібник / В. В. Рибалка. – К. : ІЗМН, 1996. – 236 с.
2. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – 2-е изд. – М. – 1946. – 704 с.
3. Сисоєва С. О. Основы педагогічної творчості : підручник / С. О. Сисоєва. – К. : Міленіум, 2006. – 344 с.
4. Сисоєва С. О. Педагогічна творчість : монографія / С. О. Сисоєва. – К. : «Каравела», 1998. – 150 с.

Методичні рекомендації

Важливою умовою життєтворчості дитини є дотримання особистісно-педагогічного підходу до цього процесу, при якому точкою відліку в оновленні змісту, форм і методів навчання та виховання є ідея цінності дитини як творця. Особистісно-орієнтований підхід, декларований сьогодні в освіті, передбачає «олюднення», гуманізацію процесів виховання та навчання, підпорядкування їх інтересам дитини, орієнтування на розкриття та розвиток її природних сутнісних сил.

Іншою умовою з метою підвищення ефективності освітнього процесу є використання програм, які передбачають виконання дітьми цікавих, корисних і посильних для них творчих завдань. При цьому важливим є те, що творчі завдання охоплюють різні рівні активності й самостійності дитини. Вміння розв'язувати творчі надзавдання успішніше формуються за таких способів керівництва, які залишають місце для самостійного аналізу дитиною умов задачі, пошуку найдоцільніших шляхів розв'язання.

Навчаючись долати труднощі, що виникають при цьому, і розв'язуючи суперечності, діти оволодівають гнучкими вміннями, які вони легко переносять у нові ситуації. Важливо, щоб дитина мала можливість відкрити для себе те, що відомо іншим.

Не менш важливо дотримуватися принципу розвитку психіки, свідомості в процесі діяльності, що передбачає врахування того, що всі психічні особливості дитини перебувають у стані розвитку та становлення, а основною умовою їхнього становлення є та чи та діяльність. Діяльність – це умова розвитку психіки та один із способів її вивчення. Онтогенез мислення та людської психіки взагалі відбувається шляхом засвоєння дитиною суспільно-історичного досвіду в процесі діяльнісного спілкування з дорослим. Принцип єдності свідомості та діяльності (С. Л. Рубінштейн) базується на врахуванні взаємозв'язку свідомості й діяльності дошкільника, розумінні того, що свідомість спрямовує діяльність і в ній формується [Рубінштейн С. Л. 1946, 23].

Варто стимулювати творчі тенденції мислення дітей. Тенденції мисленнєвого пошуку у дошкільників проявляються у їхній схильності до застосування однотипних мисленнєвих дій, аналогізування – пошуку аналогій та подібностей, комбінування – поєднання, сполучення та реконструювання – перетворення, пошуку протилежностей. Найчастіше в основі задуму є постійне порівняння, аналогізування, аналіз, синтез відомих з минулого досвіду образів, конструкцій.

Під час створення задуму розумові дії мають великі можливості для перетворювальної творчої діяльності дітей. З однієї сторони, при створенні задуму в усіх випадках діти можуть йти шляхом відтворення діяльності дорослого або діяльності, що мала місце в їх попередньому досвіді. З іншої – створення задуму може відбуватися на основі складної перетворювальної діяльності дитячого мислення та уяви й мати творчий характер. Адже цінність дитячої творчості варто бачити не у результаті, не у продукті, а в самому процесі. Саме те, що процес розв'язування творчого завдання розглядається як окремий випадок творчої діяльності, робить можливим педагогічне керівництво творчою діяльністю дошкільників, її розвиток. Творчі задачі, що є дієвими методами позитивного впливу на розвиток розумової активності

та самостійності дошкільників, відповідають вимогам особистісно-орієнтовного підходу у навчанні та вихованні. Сама специфіка розв'язування творчих задач, процес і предмет творчої діяльності передбачають формування мотивації діяльності, забезпечують інтерес та мисленнєву активність дошкільника. Варто зважати, що продукт творчості дитини є суб'єктивним, суб'єктивним є й новизна її відкриття. Головними при цьому є захопленість процесом творчості, мимовільність, легкість пошукової діяльності.

Загальними умовами формування пізнавальної мотивації є демократичний стиль виховання (М. І. Лісіна), діалогічне спілкування з дорослим, які забезпечують ініціативу та самостійність у самовираженні всіх учасників взаємодії. При цьому співтворчість (А. В. Брушлінський), що відмінна від регламентованої, теоретизованої діяльності навчання, є найбільш оптимальною стратегією розвитку, виховання дошкільників.

Принцип гуманізму та педагогічного оптимізму проголошує важливу вимогу до проведення педагогічних дій: «Не зашкодь!» Щоб не заважати прояву творчих здібностей дітей, а, навпаки, стимулювати їх, слід уважно та чуйно ставитися до всіх проявів творчої активності дітей, давати змогу висловлювати свої творчі ідеї. Важливими є вироблення оптимістичної гіпотези розвитку кожної дитини, вираження довіри до її можливостей, існування резервних сил, опора на її позитивні якості та здобутки. Робота може бути плідною лише у випадку знання дорослим індивідуальних особливостей кожної дитини, гнучкого планування педагогом системи роботи, коли при врахуванні особливостей дітей на ходу корегується весь задуманий сценарій заняття. При цьому варто дозувати, повторювати, змінювати творчі завдання, враховуючи рівень розумового розвитку, здібностей кожної дитини, випереджувати дитячі задуми, йти трохи попереду: те, що дитина може зробити на першому етапі з деякою допомогою дорослого, потім вона вже може зробити самостійно (Л. С. Виготський). У процесі навчання слід враховувати оптимальність як найдоцільніший принцип організації життєдіяльності дошкільника та педагогічного процесу загалом. Мінімальний розвивальний вплив може виявитися недостатнім для повноцінного розвитку дитини, а максимальний – надмірним, навіть гальмівним для неї.

Принцип індивідуального та особистісного підходу передбачає комплекс форм, методів, прийомів, засобів, які культивують у дитини її сутнісні сили, індивідуальну своєрідність, активізують самоактивність, формують механізми саморозвитку. Це розширює уявлення дорослого про ймовірні прояви дошкільником творчої поведінки, дає можливість оптимізувати його індивідуальні творчі тенденції.

Організуючи творчу діяльність дошкільників, слід враховувати й принцип об'єктивності, науковості та доступності, тобто розкриття психічних особливостей розвитку дошкільника в його власних закономірностях, за законами дитячого розвитку та змісту дитячої психіки на цьому віковому етапі. Увесь освітній процес дошкільного закладу, розвиток творчої діяльності дітей має спрямовуватися на забезпечення балансу: прагнень дитини до самореалізації та самозбереження; її потенціалу (знань, умінь, навичок, здібностей) і бажань (інтересів, планів, намірів, почуттів); запрограмованого та спонтанного в житті дошкільника; колективного та особистісного; проявів компетентності у різних сферах життєдіяльності; напрямів виховної роботи; форм організації життєдіяльності (спеціально організованих дорослим занять та самостійної діяльності дітей); виховних та навчальних технологій; форм організації педагогічної роботи (групових та індивідуальних).

Принцип комплексності, системності та систематичності передбачає, що вивчення дитини, її розвиток проводиться послідовно, при цьому простежуються всі сторони розвитку з метою їх прогнозування. Адже фрагментарність, однобічність, переоцінка значення однієї із сторін за рахунок нехтування іншими гальмують процес розвитку. Онтогенез людини, як і філогенез, незмінно повторює цей шлях розвитку – від наслідування до перетворення, від перетворення методом спроб та помилок до перетворення методом прогнозу і точного розрахунку; інакше – від репродукції до творчості часткової, від часткової до повної. Тому педагогічний прогноз розвитку пізнавальної діяльності дітей має точно розрахувати її перехід від репродуктивного рівня до репродуктивно-творчого, від репродуктивно-творчого до творчого.

Як відомо, основним принципом освіти ХХІ століття є принцип єдності інтелекту та афекту. Тому важливою є позитивна емоційна включеність у творчу роботу, адже поза емоційною активізацією взагалі неможлива творчість. Доведено, що ситуаційно-емоційні процеси є активаторами психіки: вони підвищують працездатність, збільшують пороги чутливості, загострюють пам'ять і увагу, ефективно впливають на мисленнєву діяльність. Варто зазначити, що під час розв'язування творчих задач недопустимим є створення тривожної та напруженої ситуації перевірки, суперництва. Потрібно прагнути до забезпечення доброзичливої, спокійної атмосфери довіри та оптимізму.

Педагог має залучати всі засоби для естетичного розвитку дитини та спонукати дітей до спілкування з красою, що забезпечує емоційний фактор творчості більшою мірою. Дорослий виступає водночас і транслятором естетичних, культурних цінностей. Включення дошкільників у сумісну з дорослим діяльність сприяє позитивному емоційному ставленню до діяльності.

Почуття причетності до світу дорослих, що виникає у дитини в таких випадках, створює позитивне забарвлення її діяльності та сприяє виникненню у неї інтересу. Зв'язок творчої діяльності дітей з повсякденним життям, з іншими видами діяльності робить його особливо цікавим, емоційно насиченим та дає змогу бути одним із засобів самовираження.

Поєднання індивідуальних та колективних форм роботи допомагає організувати змістовне спілкування дітей. Спілкування сприяє розвитку контрольних-оцінних дій дошкільників, усвідомленню ними способів діяльності та підвищенню її продуктивності. Діалогічна форма спілкування з дітьми передбачає обговорення різних варіантів виконання завдання й забезпечує їм можливість вчитися в інших дітей, усвідомлювати як власні маленькі відкриття, так і відкриття інших. Колективні форми роботи сприяють також розвитку мотиваційного компонента творчої діяльності дошкільників, моральних якостей та комунікативних умінь, що забезпечують формування у них життєвої компетентності. А тому варто ставити, окрім пізнавальних, морально-етичні завдання, що об'єднують зусилля дітей, викликають загальні переживання і тим самим спонукають їх до активності.

Управління розвитком творчих дій, тенденцій можливе на шляху алгоритмізації творчої діяльності. Важливо дати дітям алгоритм (схему) дій, адже нечіткість уявлень про послідовність дій та невміння їх планувати – недолік, без подолання якого дитяча діяльність може протікати на дуже низькому рівні. Способи допомоги у розв'язуванні задач мають поступово змінюватися, починаючи з детальних, конкретних й закінчуючи все більш узагальненими. Що більш узагальнені підказки виявляються достатніми для успішного розв'язування дітьми нових задач, то вищий ступінь самостійності мислення у них виявляється. Допомога має спрямовувати зусилля дітей, а не підміняти їх, інакше вони не навчатися самостійно працювати. Важливим є також використання багатоманітних форм організації занять (фронтальних, колективних, індивідуальних, у підгрупах). Знання та вміння дітей, набуті на заняттях, закріплюються, розвиваються і у повсякденному житті, у вільний час. Різноманітність форм організації творчої діяльності, різна пізнавальна тематика занять сприяє цілеспрямованому розвитку творчості дошкільників. При цьому творчі мисленнєві уміння, набуваються та вдосконалюються завдяки багаторазовим повторенням у процесі розв'язування творчих завдань до тих пір, доки вони не стануть природними, звичними. Уміння приходять разом із тренуванням, постійною практикою. І обов'язково при цьому багаторазові повторення мають змінюватися, удосконалюватися.

Розвивати творчі тенденції дитини необхідно поступово, без поспіху, але й без тривалих перерв. Важливо заохочувати прагнення дітей досліджувати властивості та якості різних об'єктів, експериментувати, комбінуючи різний матеріал. Потрібно звертати увагу дітей на різноманітні можливості по-новому використовувати предмети, які вже відслужили, радіти випадково знайденому образу, ідеї тощо.

Вирішальною умовою є створення розвивального середовища, що сприяє активізації мислення, розвитку чуттєвого досвіду, перцептивних дій, творчої спостережливості, служить умовою естетизації творчої діяльності. Відомо, що середовище, в якому творчість може актуалізуватися, має високий ступінь

невизначеності та варіативності. Потрібно підтримувати творчу ініціативу дітей, заохочувати самостійно обирати тему творчої гри, діяльності, обдумувати образи персонажів, враховуючи їхні особисті інтереси, а також рівень художніх умінь та навичок. По суті успіх творчої діяльності дітей пов'язаний з необхідністю створення атмосфери повної успішності кожного учасника відповідно до його можливостей та бажань. В умовах, що характеризуються відсутністю стресу, діти краще справляються з творчими та інтелектуальними задачами.

Дорослий є старшим партнером, що підстраховує дитину, забезпечує успішність її діяльності. Він спеціально організовує навчальну ситуацію (можливість вибору та самостійну постановку дитиною проблеми, що цікавить її; підтримки будь-якої творчої ініціативи; відсутність критики невдалих творчих спроб; емоційний контакт з дітьми), яка дає змогу створити у дітей в процесі творчої діяльності внутрішню мотивацію, сприяє їхньому творчому самовираженню та розвитку навичок творчої діяльності. Вирішальним при цьому є професіоналізм педагога, як творчої особистості. Оволодівши загальними принципами та закономірностями організації творчої діяльності дошкільників, педагог зможе побудувати всю практику відповідно до головної мети навчання та виховання дошкільників.

Створення розвивального середовища, використання різноманітних форм (колективних та індивідуальних), методів та засобів організації творчої діяльності, широке використання творчих задач, розвиток уміння планувати свою діяльність, навчання дітей втіленню естетичного образу, підтримка дорослим творчих починань, їхня позитивна оцінка, врахування індивідуальних особливостей розвитку дошкільника, діалогічний стиль спілкування сприяють ефективному розвитку дитячої творчості у дошкільному віці.

До засобів розвитку творчих здібностей дітей належить мова, природні і допоміжні матеріально-технічні засоби з їх специфічними функціями. Технічні засоби навчання – це обладнання й апаратура, що використовуються з метою підвищення ефективності педагогічної діяльності. Залежно від призначення розрізняють засоби: як джерела знань, для

самостійної роботи, ілюстрації, повторення та систематизації. Застосовують засоби як окремо, так і в комплексі (одночасно або послідовно поєднують різні за навчальними й виховними можливостями). До технічних належать засоби зорової наочності (візуальні): екранні; друковані, моделі, муляжі; слухової наочності (аудіозасоби): аудіокасети, CD-диски; наочно-слухові (аудіовізуальні): діафільми зі звуковим супроводом, кінофільми і кіно фрагменти.

Методом називають спосіб впорядкованої взаємозв'язаної діяльності педагогів і вихованців, спрямованої на розв'язання завдань освіти, виховання і розвитку. Розглянемо деякі методи, які можна використовувати з метою розвитку творчих здібностей дітей.

1. Спроб та помилок (перебору варіантів) передбачає розв'язання завдання шляхом добору варіантів, рішень. Акумулювавши деякий досвід та знання, дитина поступово переходить від наочно-дійового і наочно-образного мислення до більш складних видів: логічного та абстрактного. Мета: вчити дітей висловлювати будь-які, навіть найнесподіваніші припущення, щоб знайти компромісний варіант розв'язання проблеми. Розвивати уяву, кмітливість, пам'ять, мовлення. Варіанти ігор: Коли так буває? (сніг рожевий, трава не зелена, пісок не жовтий тощо). Чого на світі не буває (знайди нісенітницю)? Чим може бути (крапка, аркуш паперу, цеглина тощо)?

2. Брейн-стормінг (мозковий штурм – це метод, який дає змогу зняти психічну інерцію й отримати максимальну кількість нових ідей у мінімальний термін. Це колективний пошук нетрадиційних шляхів розв'язання проблеми. Схема проведення брейн-стормінгу:

І. Початковий етап вивчення будь-якої теми і формулювання мети: 1) оголошення проблеми, встановлення обмежень, 2) повідомлення про традиційне розв'язання завдання; 3) відокремлення елементів, які треба поліпшити; 4) висунування ідей; 5) аналіз висунутих ідей; 6) добір розв'язків-ідей, які зустрічаються в художній літературі; 7) індивідуальний захист дітьми своєї ідеї; 8) добір оригінальних рішень, які можна реалізувати; 9) перевірка ідей на практиці.

II. Завершальний етап вивчення будь-якої теми: 1) схематичний аналіз об'єкта, 2) формування мети заняття та проблеми, 3) встановлення обмежень, 4) висування ідей та їх аналіз, 5) добір рішень, які трапляються у літературі, 6) вибір оригінальних рішень, 7) практичне застосування нових ідей (якщо це можливо), приклади застосування: придумати цікаві атрибути до ігор; дизайн ігрової кімнати; сценарій свята для батьків.

3. Синектики передбачає використання різноманітних аналогій. Аналогія за формою використовується, коли аналог предмета, містить ті самі зовнішні ознаки, що й оригінал, або коли об'єкт зовнішнім виглядом нагадує інший. Приклад: колесо – сонце, квітка, кермо тощо. Структурна аналогія встановлюється за схожістю елементів (компонентів), які складають об'єкт або входять до нього. Визначивши орієнтовну структуру об'єкта, необхідно знайти об'єкт з аналогічною структурою. Приклад: сніг – піна, вата, пух тощо. Функціональна аналогія визначає коло функцій, які виконує цей об'єкт. Шукати треба у протилежних галузях, скажімо у техніці – природі. Приклад: потяг, гусениця; літак, птах; ніж, ікла тощо. В основі особистої аналогії (емпатії) є принцип ототожнення себе з об'єктом. Той, хто розв'язує завдання, вживається в образ, намагаючись виявити відчуття, думки, які при цьому виникають. Головний принцип емпатії увійти у роль когось або чогось, перевтілитися. Спочатку можна використовувати елементи костюма, навчитися виконувати певні рухи, властиві персонажу. Дитина описує персонажа, якого має зіграти, згодом описує почуття. Обравши певний образ, дитина непомітно для себе розкриває свій характер, темперамент, взаємини з іншими. Приклади для перевтілення: тварина, предмет побуту, казковий герой чи відомий персонаж. Символічна аналогія. Включає узагальнений, абстрактний словесний, або графічний образ об'єкта. Графічна аналогія – це вміння позначати символом реальний образ або кілька образів, виділивши в них загальну ознаку. За допомогою символічної аналогії дітей навчають прийому згортання – вміння виділяти в образі головне. Приклади застосування: схеми для опису предметів, позначення для розміщення обладнання, графічні, словесні кодування казок тощо.

4. Фокальних об'єктів – перенесення ознак випадково вибраних об'єктів на об'єкт, що вдосконалюється, який лежить ніби у фокусі перенесення. Незвичайні поєднання розвиваються шляхом асоціацій. Мета методу удосконалення об'єкта за рахунок отримання великої кількості оригінальних модифікацій об'єкта з несподіваними властивостями. Розглядаючи або змінюючи об'єкт, мимоволі обираємо будь-який інший предмет (або декілька), який не стосується фокального слова. Це може бути будь-яке слово з книги. Можна запропонувати картинки, іграшки, предмети. Згодом пропонують описати його, добираючи 6 – 10 визначень. У дітей, які не вміють описувати, можна запитати: «Який він (вона, воно, вони) мають колір, форму, розмір тощо?» Тобто активізувати підбір ознак до слова, що перебуває в фокусі. Далі розглядають отримані словосполучення та аналізують оригінальні. Наприклад. Намалювати зиму з ознаками дерева: зелена, велика та ін.: собаку з ознаками моря: прозору, чисту, бурхливу та ін.

5. Морфологічний аналіз. Етапи морфологічного аналізу: точне формулювання задачі; точне визначення всіх умов розв'язування; конструювання морфологічної скрині, багатомірної таблиці з усіма характеристиками об'єкту, що розглядається; аналіз варіантів розв'язування; вибір найкращих варіантів. Наприклад, придумати новий автобус: колір – синій жовтий зелений червоний, форма – трикутний квадратний овальний, матерія – гумовий дерев'яний скляний глиняний, призначення – діти, вантаж, тварини, іграшки.

Алгоритм розв'язування винахідницьких задач. Вихідними для побудови методики є 40 принципів (дроблення, винесення, місцевої якості, асиметрії, об'єднання, універсальності тощо), спрямованих на подолання суперечностей на шляху до ідеального результату, винаходу. Алгоритм винаходу: 1) вибір задачі; 2) уточнення умов задачі; 3) аналітична стадія; 4) попередня оцінка ідеї; 5) оперативна стадія.

6. Методика творчого тренінгу КАРУС розкриває структуру процесу розв'язування творчої задачі (вивчення і розуміння завдання, формування гіпотези, перевірка гіпотези), стратегії розв'язування творчих задач. Передбачає рекомендації та інструкції до різних стратегій (комбінування, пошуку аналогів,

реконструювання, універсалізації, випадкових підстановок), а також використання ускладнених умов та організацію творчих конструкторських ігор.

Педагог, учитель – найблагородніша з усіх існуючих професій, від його умінь та професіоналізму в педагогічній діяльності залежить майбутнє дитини, зародження її творчих начал.

Вихователь виступає провідником загальнолюдського та національного, носієм власного гуманістичного досвіду, особою, що здійснює вибір, приймає самостійні рішення в розв'язанні тих чи тих педагогічних завдань, створює сприятливі умови для розвитку, виховання і навчання творчої особистості дитини.

Актуальність проблеми підготовки педагогічних кадрів, їх самоосвіти та становлення педагогічної майстерності. Варто зауважити, що високий рівень професіоналізму, самоорганізації професійної діяльності вихователя, який сприяє саморозвитку особистості дитини, забезпечується його педагогічною майстерністю. Педагогічна майстерність це комплекс властивостей особистості. Системотворчим фактором педагогічної майстерності є гуманістична спрямованість на особистість дитини, утвердження словом і працею найвищих духовних цінностей, моральних норм поведінки і стосунків. Це вияв професійної ідеології педагога, його ціннісного ставлення до педагогічної дійсності, мети, змісту, засобів, суб'єктів. Реалізація на практиці гуманістичної парадигми дошкільної освіти неможлива без педагогічної зрілості вихователя. Основними її складниками є професійна та особистісна зрілість педагога. Особистісна зрілість передбачає сформованість у вихователя визначеної світоглядної позиції, педагогічної рефлексії, потреби у самовдосконаленні. Зауважимо, що самовиховання у формуванні педагогічної майстерності проходить декілька етапів, а саме: 1) самопізнання (самопостереження, самоаналіз, самооцінка, самопрогнозування); 2) планування роботи над собою (самозобов'язання, особисті плани саморозвитку, програма самовиховання); 3) реалізація програми (самопереконавання, самонавіювання, самонаказ, самосхвалення, самозаохочення, самоосуд); 4) контроль (самоконтроль, самозвіт, самооцінка).

Педагог лише доти здатний допомагати іншим, поки він продовжує працювати над власною освітою. Велике значення при цьому має професійне мислення вихователя, здатність добирати, аналізувати, синтезувати здобуті знання, уявляти технологію їх застосування. Не варто недооцінювати важливість попередньо набутих знань, умінь, життєвого та професійного досвіду як необхідної передумови творчості. Ці знання, уміння та елементи досвіду виступають базою для розв'язання задач власне творчого плану.

Педагогічна позиція педагога-творця виявляється в тому, що він свої взаємини будує на принципах співробітництва, співтворчості, взаємоповаги, взаємної довіри, доброзичливості.

Питання для самоконтролю

- Які є психолого-педагогічні умови життєтворчості дитини?
- Які засоби активізації дитячої творчості ви знаєте?
- Що вимагається від педагога як провідника творчості?

ВИДИ ТЕХНОЛОГІЙ З ДІАГНОСТИКИ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДИТИНИ

Семинарське заняття 7 (2 год)

План

- Діагностика творчих здібностей у дітей, їхні показники.
- Показники якості творчих дій.
- Показники якості продукції дитячої художньої творчості.
- Рівні розвитку творчих здібностей.

Література

1. Ветлугина Н. О. Художественное творчество и ребенок : Монография. – М. : Педагогика, 1972. – 288 с.
2. Краснощекова Н. Диагностика и развитие личностной сферы детей старшего дошкольного возраста. Тесты. Игры. Упражнения / Н. Краснощекова. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2006. – 299 с.
3. Кульчицька О. Діагностика рівня розвитку творчих здібностей / О. Кульчицька, Л. Чорна // Обдарована дитина. – 2003. – № 4. – С. 13 – 28.
4. Розвиток креативних здібностей у дітей дошкільного віку / Упорядник : І. В. Молодушкіна. – Х.: Основа, 2012. – 204 с.

Методичні рекомендації

У практиці дослідницько-експериментальної роботи відчувається дефіцит діагностичних методик, які адекватно відображають вікові особливості дошкільників, зміст їхньої художньо-естетичної діяльності і дають змогу комплексно оцінити рівень творчого розвитку особистості. Діагноз передбачає не тільки встановлення особистого рівня розвитку, але і виявлення його резервів.

Діагностика має будуватися на таких принципах: об'єктивності і науковості, за якими враховується те, що психічний розвиток розкривається у його закономірностях, пояснюється поняттями дитячої психології, що виключає суб'єктивність оцінювання, природовідповідності, оскільки варто враховувати зміст дитячої психіки на кожному віковому етапі;

комплексності, системності та систематичності: передбачає, що вивчення дитини проводиться послідовно, через певні проміжки часу; детермінізму, який означає те, що психічні явища взаємопов'язані і зумовлені цілим комплексом причин, які слід шукати в умовах життя і виховання дитини, попередніх етапах її розвитку; розвитку психіки.

Психолого-педагогічна діагностика передбачає дослідження динаміки розвитку творчих здібностей і дає педагогу змогу прояснити ситуацію оволодіння дітьми того програмного змісту, який позначено для кожної вікової групи. Програма діагностики визначається роботою педагога з розвитку творчих здібностей, яка обмежується віковими можливостями дитини і зумовлюється технологіями, методами, домінуючими в педагогічному процесі. При розробці програми моніторингу необхідно включати завдання, що допомагають досліджувати такі сфери психіки: діагностика емоційного розвитку, як основа творчих здібностей (емоційна чуйність, естетичні емоції, здатність до асоціацій, виразність художніх образів, естетична емпатія та ін.); діагностика загальних художніх навичок (багатство й ініціативність уяви, здатність до синестезії: об'єднання, асоціації на основі словесно-логічного, колірною, тембро-інструментального, рухового, інтонаційного уподібнення художнього образу та ін.); психодіагностика креативності (мислення: дивергентне, конвергентне, творче); діагностика спеціальних (музичних, художніх, театральних, мовних) здібностей.

Заслуговують на увагу показники наявності творчого начала, виділені Н. О. Ветлугиною. Серед них показники, що характеризують ставлення дітей до творчості: щирість, безпосередність переживань; захопленість, «охопленість» діяльністю; активізація вольових зусиль, здатність до входження в зображувані обставини; спеціальні художні здібності (образне бачення, поетичний, музичний слух), що допомагають успішно розв'язувати творчі завдання [Ветлугина Н. О. 1972].

Показники якості творчих дій охоплюють: внесення доповнень, змін, варіацій, перетворень; створення нової комбінації із засвоєних старих елементів; застосування відомого в нових ситуаціях; знаходження нових прийомів рішення;

швидкість реакції; гарне орієнтування в нових умовах; знаходження оригінальних прийомів розв'язання творчих завдань.

До показників якості продукції дитячої художньої творчості належить: знаходження адекватних засобів вираження втілення образів; своєрідність манери виконання і вираження свого ставлення; відповідність продукції елементарним художнім вимогам.

Показники творчості як процесу у дітей: емоційна забарвленість творчого пошуку; наявність спонукання до творчості; спрямованість на творчість; бажання займатися творчістю.

Емоційність – універсальний для всіх видів творчості показник. Творчі здібності проявляються в своєрідному поєднанні імпресивної та експресивної емоційності. Імпресивна емоційність – це прояв емоційної реакції на художні явища будь-якого рівня і різної модальності (звук і його якості, колір і його різноманітність, форма, інтонація, цілісний образ тощо). Експресивна емоційність – це здатність особистості до адекватного виразу емоційного. Емоційний портрет дитини проявляється в таких показниках, як: емоційна чуйність; виразність і варіативність емоційних проявів; багатство, глибина і різноманітність емоційного досвіду; емоційна пам'ять; емоційна гнучкість, здатність до швидкого переходу від одного емоційного стану до іншого; розвинуте почуття гумору; сприйнятливість до невербальних проявів емоцій і почуттів тощо. Дослідити емоційний портрет дитини можна комплексом методів: моделювання художнього образу (колірне, графічне, пластичне моделювання емоційного змісту, літературного, музичного, художнього твору); зіставлення художніх творів; емоційного проживання художніх образів творів; «входження» в образ; ігровими методами (подорож, фантазування, ототожнення тощо).

Асоціювання в структурі творчих здібностей найбільш яскраво проявляється в художній творчості, сутність асоціювання виражається в тому, що прояв у свідомості одного зі змістів тягне за собою появу іншого». Сенсорною основою виникнення асоціацій художнього рівня є синестезія. Відомо, що високий рівень творчих умінь в сфері художньо-естетичної діяльності

обумовлений, з одного боку, добре розвиненими сенсорними здібностями, з іншого – зумовлений досить високим рівнем здатності до синестезії, тобто до їх об'єднання, одночасного відчуття, заснованому на сприйнятті художнього образу.

Синестезія діагностується на основі асоціативних методів – «Визнач, якого кольору звуки», «Намалюй колірну палітру музичного твору», «Передай в музиці настрій картини», «Визнач колір, характерний для настрою літературного героя», «Підбери образні порівняння для слова книга», «Дай визначення – що таке веселка, щастя, творчість» тощо.

Художня уява – універсальна здатність людини до побудови нових образів шляхом перетворення практичного, чуттєвого, інтелектуального, емоційно-сміслового досвіду. Художня уява характеризується: ефектом новизни, неповторністю образів, продуктивністю, здатністю до конструювання нової художньої реальності; яскравістю образів, їх реалістичністю, життєвістю, достовірністю; емоційною насиченістю як процесу уяви, так і результату; обумовленістю системи художньої мови; духовної змістовності; інтуїтивністю і свідомістю. Ця вивчення уяви використовується методика «Піктограма» («Намалюй слово»), яка виявляє рівень його розвитку, а також процеси символізації, здатність до перекодування стимулу (щастя, горе, доброта, обман, дружба, страх тощо діти намагаються намалювати кольоровими фарбами). Дана методика допомагає визначити за допомогою класифікації зображень (абстрактне, знаково-символічне, конкретне, сюжетне, метафоричне) типи мислення дитини:

При вивченні творчих здібностей в програму діагностики (моніторингу) слід включати комплекс творчих діагностичних завдань, що дає змогу на заняттях спеціально організованих різнобічно дослідити рівень прояву компонентів творчості, характерних для різних видів художньої діяльності. Виконуючи завдання «Завершення казок» діти вигадують різні кінцівки до них, фабула яких обривається після кульмінації. Завдання «фоноскопія подій» передбачає відтворення за різними звуковими послідовностями неймовірною (фантастичною, реальною) історії. Можна запропонувати скласти колаж із фрагментів музичних творів з елементами шумових ефектів і

використання фонограм класичної та народної музики (метод оркестровки). Завдання «Колірна композиція» полягає в малюванні композиції з трьох кольорів на вибір і вигадуванні якомога більшої кількості назв до малюнка. Завдання «Твір оповідання» вимагає складання логічно зв'язної розповіді на основі використання пропонованих ключових слів (7 – 10 іменників в однині).

Існують високий, середній, низький рівні розвитку творчих здібностей. Наприклад, інтонаційна і рухова музично-рухова творчість має такі рівні. Високий – дитина проявляє творчу активність, самостійність, ініціативу, властиве швидке осмислення завдання, точне виразне виконання без допомоги педагога. Висока продуктивність діяльності пов'язана з розв'язанням проблем і творчих завдань. Вільно орієнтується в просторі з предметом. Виразно передає музично-ігровий образ, інсценує. Вільно володіє своїм голосом, тілом. Спостерігається ритмопластична свобода рухів. Рухи скоординовані і виразні, узгоджені з музикою. Середній – дитина рухається ритмічно, в такт музики, точно, але недостатньо виразно. Добре володіє інтонаціями. Є ускладнення при поєднанні мовних імпровізацій (літературний текст) і руху. Вміє підпорядкувати емоційні, інтелектуальні та вольові зусилля певній меті. Виконує творчі завдання з інтересом. Низький – активність проявляє лише в зв'язку з цікавою темою або завданням. Дитина малоемоційна, без інтересу і, найчастіше, байдуже ставиться до музично-творчої діяльності або не проявляє самостійності. Рухи скуті, дитина погано орієнтується в просторі. Поручена координація рухів, не відчуває свого тіла. Рухається невиразно або не проявляє мовної активності, пасивна. Голос тихий, монотонний.

Існують, наприклад, такі рівні розвитку музично-творчої уяви. Високий – яскраво виражає емоційність у всіх видах музичної творчості. Високий ступінь розвиненості фантазії. Дитина придумує цікаві образи, виразні і варіативні деталі. Виявляє гнучкість і швидкість мислення у створенні оригінальних мовних і рухових моделей. Середній – дошкільник виявляє цікавість, бажання включитися в музично-творчу діяльність, але не може виконати завдання. Необхідна допомога педагога, додаткове пояснення, показ, повтори. Образи

викликають інтерес, деяку емоційну реакцію, але кілька деталізовані. Виявляє репродуктивне уяву. Бере активну участь у групових проектах, але не відрізняється оригінальністю виконання, спонтанною творчістю. Творчі завдання виконує захоплено, із задоволенням, але не демонструє самостійності у виборі рішень. Низький – дитина не вміє вільно висловлювати свої фантазії, скута. Вагається з виконанням творчих завдань, повторює варіант показу педагога або сусіда. Використовує образи відомі, вносить у них незначні деталі. Не може передати образ у русі та вокальних інтонаціях.

Розглянемо рівні розвитку здатності до моделювання музичної мови. Високий – дитина легко і з радістю виконує завдання. Самостійно висуває перспективні нестандартні цілі та реалізує їх у спонтанних асоціаціях, варіативних ситуаціях, виборі складових моделі (звук, слово, рух), умінні варіювати, змінювати, доповнювати виконання багатоваріантністю рішень. Середній – завдання виконує, застосовуючи найпростіші варіанти виконання; є усвідомлене, ініціативне ставлення до проблем, бажання придумати свою модель. Дитина передає ритм імені, розрізняє ритм і метр. Низький – завдання виконує одноманітно, повторює варіант педагога. Нестійка допитливість. Є ускладнення у пошуку ритмічних малюнків, голосових інтонацій, елементарних рухів. Не вміє розрізняти форму музичного твору.

Існують також рівні проявів творчого начала в музично-ігровій діяльності. Високий – дитина щиро і безпосередньо переживає, захоплена заняттям, здатна до емоційної чуйності і включення в зображувані обставини та умовні ситуації; доповнює і змінює відомий матеріал; створює нові комбінації з засвоєних раніше елементів; самостійно шукає і намагається підшукати рішення, швидко реагує; знаходить адекватні виразні засоби для втілення музичного образу; продукт її діяльності відповідає елементарним художнім вимогам. Середній – показники, що характеризують високий рівень, є захопленість рішенням проблеми. Низький – цей рівень характеризується малоемоційним ставленням дитини до творчості; складністю в здатності до емоційного співпереживання і «включення» в умовно-ігрову ситуацію; відсутністю самостійних пошуків творчих рішень; слабким орієнтуванням у нових умовах; пасивністю в ігровій діяльності; допомога і підтримка педагога не активізує творчих проявів.

Питання для самоконтролю

- На основі яких принципів здійснюється діагностика творчих здібностей у дітей?
- Які показники якості творчих дій ви знаєте?
- Які є показники якості продукції дитячої художньої творчості?
- Які рівні розвитку творчих здібностей ви знаєте?

ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ДИТЯЧОЇ ТВОРЧОСТІ

Семінарське заняття 8 (2 год)

План

- Мета і завдання технології дитячої творчості.
- Компоненти технології, педагогічні умови її реалізації.
- Принципи вибору та реалізації технології, її схема.
- Класифікації методів і прийомів формування творчих здібностей дошкільнят.
- Пошук шляхів і варіантів розв'язання завдань, розвиток уяви.
- Використання предметів в іншій якості, подолання стереотипності мислення.
- Розвиток словесної творчості та логіки, метод творчих перетворень.
- Формулювання питань-завдань про предмети та об'єкти.

Література

1. Балацька Л. К. Уява в житті дитини / Л. К. Балацька. – К. : Знання, 1974. – 46 с.
2. Біла І. М. Розвиток творчого сприймання на етапі дитинства / І. М. Біла // Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка, Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої / І. М. Біла. – Кам'янець-Подільський : Аксіома. – 2009. – Вип. 3. – С. 33 – 42.
3. Гавриш Н. В. Розвиток мовленнєво-творчої діяльності в дошкільному дитинстві: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук: 13.00.02 / Н. В. Гавриш. – К., 2002. – 32 с.
4. Кульчицька О. І. Творчі здібності та особливості їх прояву в дитячому віці / О. І. Кульчицька // Обдарована дитина. – 2000. – № 1. – С. 10 – 14.
5. Люблінська Г. О. Дитяча психологія / Г. О. Люблінська. – К. : Вища школа, 1974. – 355 с.

Методичні рекомендації

Технологією розвитку творчих здібностей є модель організації художньо-естетичної діяльності дошкільників, що спрямована на розвиток у них емоційно-чуттєвого сприйняття світу, формування естетичного ставлення до його об'єктів і яка забезпечує художньо-творче самовираження кожної дитини. Метою технології є розвиток творчих здібностей дітей дошкільного віку. Завданнями технології є: розвиток у дошкільників чуттєвого сприйняття світу, формування естетично-ціннісного ставлення до краси; розвиток асоціативно-образного мислення, уяви, творчих здібностей; художньо-творче самовираження дошкільників на основі ознайомлення їх із художніми засобами та прийомами.

Структурними компонентами технології розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку є модулі: концептуально-цільовий, змістовий, технологічний і результативний, реалізація яких дає змогу ефективно впливати на основні компоненти розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку: емоційно-ціннісний (здатність до емоційного переживання і відчуття краси, вираження естетичних емоцій, переживань, почуттів); образно-асоціативний (розвиток уяви і творчого мислення, уміння встановлювати різноманітні асоціативні зв'язки, фантазувати, імпровізувати); діяльнісно-естетичний (застосування необхідних спеціальних якостей, умінь та навичок оволодіння засобами художньо-творчої діяльності).

Умовами реалізації технологій розвитку творчих здібностей є знання психолого-педагогічних особливостей процесу розвитку творчих здібностей, а саме: цей процес має організовуватися на діагностичній та прогностичній основі (діагностика потреб, рівня розвитку, сформованості навичок тощо); необхідне врахування особистого досвіду вихованців, у тому числі і негативного (ставлення до світу речей, людей, до себе, ступінь активності, природний потенціал, навички і прийоми виконання дій, емоційні реакції, цінності і потреби); процес розвитку здійснюється під час спілкування і взаємодії суб'єктів (роль морального авторитету вихователя, педагогічне керівництво системою внутрішньокolleктивних взаємин, створення позитивного

емоційного і психологічного клімату в групі); організація різноманітних видів діяльності, здатність задовольнити і збагатити потреби дітей, насамперед у бажаному спілкуванні, творчому самовираженні, переживанні успіху, повазі інших; взаємозв'язок та єдність розвитку творчих здібностей, навчання і виховання як основа процесу формування творчих здібностей особистості (знання формують погляди, переконання, почуття, риси особистості, потреби, звички поведінки; останні впливають на мотивацію навчання, допитливість, творчість, розширення сфери пізнання); взаємозв'язок розвитку творчих здібностей, виховання і самовиховання (творчий процес призводить до прагнення працювати над собою, удосконалюватися; результати самовиховання полегшують виховний вплив); здійснення індивідуального підходу до розвитку творчих здібностей кожної особистості (врахування особливостей особистісної, пізнавальної, емоційно-вольової сфер, життєвого досвіду).

В основу технології покладено сучасні методологічні підходи: синергетичний, аксіологічний, особистісно орієнтований, діяльнісний, компетентнісний, технологічний. Для досягнення мети та завдань вихователь спирається на основоположні принципи, які є підґрунтям ефективності технології розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку: принцип цілісності, який виражається в системності, структурності, сталості, самостійності цілого і вимагає врахування всієї сукупності матеріальних, соціальних, моральних, культурних, психолого-педагогічних та інших умов, що мають вплив на розвиток творчих здібностей дитини дошкільного віку; дитиноцентризму, реалізація якого в технології відбувається на основі проведення занять на демократичних засадах, опорі на активну позицію дітей, їхню самостійність та ініціативу; принцип природовідповідності реалізується через врахування вікових особливостей дітей дошкільного віку, розвиток природних задатків кожної дитини, забезпечення успіху в художній творчості; поліхудожності в технології передбачає інтегрування різних видів мистецтва, впровадження в дошкільну практику занять комплексу мистецтв, що дає можливість розширювати асоціативні уявлення дошкільників, розвивати

сенсорну, емоційну та інтелектуальну сфери особистості; культуровідповідності передбачає зв'язок виховання з культурними надбаннями свого народу, визначає відносини між вихованням і розвитком особистості дитини як людини культури, зміст виховання складають універсальні загальнолюдські і національні цінності, ставлення до дитини будуються на сприйнятті її як вільної, цілісної особистості, здатної до самовизначення в світі культури і творчої самореалізації; системності вимагає від педагогічної технології наявності всіх ознак системи: логіки процесу, взаємозв'язку його частин, цілісності і розвиток у дитини системного мислення, що дає змогу встановлювати зв'язки між різними об'єктами навколишнього світу; комплексності в навчальному процесі передбачає використання комплексу мистецтв та ігрових прийомів при ознайомленні та спілкуванні з твором живопису, створенні дитиною власного художнього образу, у виховному процесі зацікавленості та взаємодії педагогів і батьків щодо творчого розвитку дитини.

До складу схеми (програми) роботи вихователя з розвитку творчих здібностей дітей належать такі складові: підготовча складова (формулювання мети, завдань, принципів роботи, визначення терміну реалізації, вибір матеріалу та ін.), реалізація програми здійснюється за визначеними основними напрямками роботи (розвиток мовлення, уваги, уваги тощо), з використанням різних форм роботи (групові, індивідуальні), методів та прийомів (вправи, ігри тощо); рефлексивна складова (підбиття підсумків, визначення планів на майбутнє).

За А. В. Хуторським, виділяють когнітивні і креативні методи [Хуторской А. В. 2012, 43].

Важливими для формування творчих здібностей дітей є когнітивні методи навчання (навчального пізнання). Особливістю пізнавальних методів є те, що їх застосування призводить до створення освітньої продукції, тобто креативного результату. Тому методи пізнання є також і креативними. Проте первинною метою використання цих методів є пізнання об'єкта, тому їхня основна специфіка пов'язана з когнітивними, а не з креативними процесами.

Розглянемо ці методи:

1. Емпатії передбачає «втілення» людини у стан іншого об'єкта. За допомогою чуттєво-образних і розумових уявлень дитина намагається «переселитися» в досліджуваний об'єкт, відчути і зрозуміти його зсередини. Умовою успішного застосування цього методу є певний стан дітей, створюваний педагогом настрій. Спочатку це може бути як гра. Людина перетворюється на іншу людину, в тварин (птахів, звірів, комах, рибу), рослини (у ромашку, березу, ялину), об'єкти неживої природи (телевізор, сонце, м'яч).

2. Образного бачення – це емоційно-образне дослідження об'єкта. Дітям пропонується роздивитися фігуру, знак, реальний об'єкт, намалювати побачені в них образи, описати на що вони схожі. Або, наприклад, дітям пропонується послухати музичний класичний твір. Після прослуховування педагог ставить питання: «Що хотів висловити композитор, створюючи мелодію? Що ви уявили, коли слухали її? Якого кольору ця музика?» Пропонується дітям намалювати образ, який виник у їхній уяві при прослуховуванні музики.

3. Евристичного спостереження. Мета цього методу – навчити дітей опанувати і конструювати знання за допомогою спостережень. Спостереження як цілеспрямоване особистісне сприйняття дитиною різних об'єктів є підготовчим етапом у формуванні знань.

4. Дослідження. Вибирається об'єкт дослідження природний, культурний, словесний чи інший (казка, приказка, лист дерева, одяг, небо або інше). Дітям пропонується за планом досліджувати об'єкт.

Креативні методи навчання орієнтовані на створення дітьми продукту. Пізнання при цьому можливе, але воно відбувається «по ходу» власне творчої діяльності. Головним результатом є отримання продукту.

Виокремлюють такі методи :

придумування. Дає дітям змогу створити раніше невідомий продукт у результаті їх певних розумових дій. Цей метод реалізується за допомогою наступних прийомів: а) заміщення якостей одного об'єкта якостями іншого з метою створення

нового об'єкта; б) пошук властивостей об'єкта в іншому середовищі; в) зміна елемента досліджуваного об'єкта та опис властивостей нового, зміненого об'єкта. Наприклад, якби Баба Яга жила сьогодні, як би виглядала її ступа? Придумайте новий вид транспорту для Баби Яги;

«Якби ...» Дітям пропонується пофантазувати, що б могло бути, якби, наприклад, тварини вміли розмовляти або динозаври ожили, або люди переселилися на Місяць. Виконання таких завдань не лише розвиває їхню уяву, а й допомагає ліпше зрозуміти будову реального світу, взаємозв'язок його складових;

- гіперболізації або літоти передбачає збільшення або зменшення об'єкта пізнання, його окремих частин або якостей. Стартовий ефект для уяви можуть мати «Рекорди Гіннеса», що балансують на межі виходу з реальності в фантазію. Наприклад, дитині кажуть: «Ось тобі чарівна паличка, вона може збільшувати або зменшувати все, що ти захочеш. Що б ти хотів збільшити, а що зменшити?»;

- аглютинації. Дітям пропонується поєднати непоєднувані в реальності якості, властивості, частини об'єктів та охарактеризувати отриманий образ (одягнене дерево, літаюча лисиця, гарячий сніг).

Творча уява це такий різновид мислення, в процесі якого людиною створюються нові предмети або образи. Вони з'являються внаслідок переробки того, що є в пам'яті, свідомістю і за допомогою інших психологічних механізмів. До ігор, які сприяють розвитку фантазії і уяви, належать сюжетні ігри, ігри-драматизації та ін.

Сюжетні ігри. Малюки, фантазуючи під час гри, використовують предмети і придумані ситуації. Їм будуть цікаві ігри, які наближені до реальності і зрозумілі за сюжетом: «Сім'я», «Лікарня», «Магазин». На розвиток уяви у дітей старшого дошкільного віку позитивно впливають ігри, у яких використовуються складні образи і ситуації: «Зоопарк», «Ферма», «Подорож», «Знімаємо кіно», «Корабель». Головне в них – розширення знань про навколишній світ (тварин, професій, транспорт тощо), оволодіння ігровими діями.

Ігри – драматизації (театралізовані). Вигадуванню різноманітних творчих дій допомагають театралізації казок, віршів, пісеньок, мультфільмів. Корисним є прийом розігрування казки або мультфільму, коли дитина приміряє на себе роль улюбленого героя. В таких іграх треба надати дитині можливість комбінувати події, придумувати нові варіанти, додавати репліки героям, урізноманітнювати особисті враження про зміст.

Словесна творчість – це організоване за законами логіки, граматики й композиції мовлення, що має тему, виконує комунікативні функції, наділене відносною самостійністю і завершеністю.

Значною мірою успіх роботи з розвитку мовленнєвих здібностей залежить від особистості вихователя, його умілого керівництва, зацікавленості дитячою творчістю, здатності брати у ній активну участь, дотримання відповідних принципів, а саме: а) навчання дітей монологічному мовленню за зразком вихователя; б) самостійність побудови тексту; в) взаємозв'язок розвитку зв'язного мовлення з лексичним, граматичним аспектом мовлення; г) наступність у навчанні тем, багаторазові повторення типових конструкцій; г) підбір різноманітних прийомів мовлення. Серед прийомів творчого розповідання виділяють такі: основні (зразок, план, аналіз); допоміжні (запитання, нагадування, вказівка, заохочення, підказка, мовленнєві ситуації); специфічні (придумування розповідей-мініатюр, об'єднаних однією дієвою особою, повторення розповіді товариша та ін.).

Існують різні види творчих розповідей залежно від матеріалу, що є джерелом виникнення сюжету.

I. Творчі розповіді на наочній основі: сюжетна про предмети, порівняльні описові за сюжетною ігровою обстановкою, за сюжетною картиною, за серією картин з одним сюжетом, розповідь-етюд, сюжетна за частинами картини.

II. Творчі розповіді на словесній основі: на тему, запропоновану вихователем, продовження вихователя, складання початку до кінцівки вихователя, за планом вихователя, за опорними словами, складання творчої на самостійно вибрану тему та самостійно складеним планом, складання для розповідей за однією темою з різними варіантами початків і кінцівок, розповіді-пояснення, розповіді-інструкції щодо майбутньої

діяльності, про смішний епізод, розповіді-небилиці, за мотивами відомих художніх творів, з власного досвіду, за змістом відомих творів (змінити героїв твору, залишити сюжет; змінити сюжет, залишити героїв), розповіді-загадки, розповідь-роздум (міркування) за відповідною структурою – основна думка (чітко означена); докази, що її підтверджують чи спростовують; висновки, узагальнення, що зумовлені доказами.

Складовою педагогічної майстерності педагога є його мовлення, Це інструмент професійної діяльності педагога. Під час спілкування з дітьми він має уміти ставити запитання. У поширеній класифікації виділяють такі питання: уточнювальні (закриті) й розгорнуті (відкриті); прості і складні; коректні й некоректні; нейтральні, доброзичливі і провокаційні. Уточнювальні питання спрямовані на з'ясування істинності чи хибності інформації та вимагають відповіді «так» або «ні». Їх також називають закритими. Відкриті питання починаються з питальних слів: «хто», «що», «де», «коли», «як», «чому». Вони допомагають отримати розгорнуті відповіді і нові знання про події, явища, предмети. Прості питання не можуть бути розчленовані на простіші висловлювання. Складні питання включають два і більше простих питання. Коректні питання ґрунтуються на істинних судженнях. Некоректні запитання ґрунтуються на помилкових або невизначених судженнях. Нейтральні питання не містять емоційного забарвлення і ніяк не впливають на особистість співрозмовника. Доброзичливі питання підкреслюють прихильність мовця до співрозмовника. Провокаційні питання негативно забарвлені і містять приховане або явне підбурювання. Є питання, що різні за змістом. Наприклад, питання про причини, умови, предмети, події тощо. Використовуючи запитання причинового характеру, вихователь спрямовує активність дітей на пошуки причинового-наслідкових зв'язків, сприяє їхнім міркуванням, формує вміння обґрунтовувати свої думки. Особливі цінні ситуації «сумніву», коли дитина відповідає правильно, але вихователь висловлює сумнів. Висловлений дорослим сумнів навчає дитину самостійно мислити та будувати зв'язне висловлювання.

Питання для самоконтролю

- Сформулюйте мету і завдання технології дитячої творчості.
- Які компоненти технології, ви знаєте?
- Які є педагогічні умови реалізації технології дитячої творчості?
- Які є принципи вибору та реалізації технології?
- Які класифікації методів і прийомів формування творчих здібностей дошкільнят ви знаєте?
- Які є методи розвитку уяви?
- Які методи розвитку словесної творчості ви знаєте?
- Які види питань-завдань ви знаєте?

ТЕХНОЛОГІЇ З РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ, МИСЛЕННЯ, ІНТОНАЦІЙНОЇ, РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ, МУЗИЧНО-ТВОРЧОЇ УЯВИ

Семінарське заняття 9 (2 год)

План

- Розвиток мовлення та мислення, формування уявлень про навколишній світ і про себе у дошкільників.
- Специфіка становлення творчого конструювання та образотворчої діяльності у дітей.
- Розвиток інтонаційної і рухової активності, музично-творчої уяви.
- Система ігор і вправ, що розвивають творчі здібності дошкільнят, методичні рекомендації до їх проведення.

Література

1. Богуш А. М. Теорія і методика розвитку мовлення дітей раннього віку / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш, О. В. Саприкіна. – К. : Слово, – 2009. – 407 с.
2. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років: монографія / А. М. Богуш. – К. : Слово, 2004. – 376 с.
3. Матвеева М. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій) : навч. посіб. / В. П. Кутішенко, М. П. Матвеева // – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 2-ге вид. – 128 с.
4. Парамонов Л. Творческое конструирование: психологические и педагогические основы его формирования / Л. Парамонов // Дошкольное воспитание. – 2000. – № 11. – С. 58 – 64.
5. Тітов І. Розвиток творчої уяви молодших школярів як компонента їхньої суб'єктності / І. Тітов // Обдарована дитина. – 2005. – № 9. – С. 35– 38
6. Ушинский К. Д. Собр. соч. в 11 т. / К. Д. Ушинский. – М. – Л., 1948-1952. – Т.3.
7. Хоменчук І. Формування і розвиток творчих здібностей дітей / І. Хоменчук // Світ дитячих бібліотек. – 2004. – № 2. – С. 21 – 22.

Методичні рекомендації

Для розвитку мислення і мовлення дитині потрібен багатий чуттєвий досвід, що отримується нею від сприйняття різних предметів, світу природи, суспільного життя, гри. Зупинимось детальніше на впливі природного оточення на розвиток мовлення дітей.

Природа оточує дитину з народження. К. Д. Ушинський вважав, що логіка природи доступна, є найбільш наочною і корисною для дитини [К. Д. Ушинський 1952, 169]. Саме безпосереднє спостереження навколишньої природи, зазначає дослідник, сформує первинні логічні думки, від яких залежить логічність, тобто істина самого слова, і з яких потім виникне логічне мовлення і розуміння граматичних законів. Щоб удосконалювати думку і слово дитини, необхідно збагачувати її душу повними, правильними, яскравими образами природи, тому що все, що є в мовленні логічного, виникає із спостережень людини за природою.

Спілкування з природою сприяє розширенню словникового запасу у дитини, практичному опануванню навичок словотворення, сприятливо впливає на розвиток зв'язного, фразового мовлення. При цьому діти практично опановують навички словозміни: узгодження слів у роді, числі, відмінку. В процесі систематичних, цілеспрямованих спостережень у дитини формується світогляд, розвивається допитливість, зорова, слухова і вербальна пам'ять, удосконалюються розумові процеси. Діти вчаться думати і відповідати на запитання, аргументуючи свої висловлювання, що позитивно впливає на розвиток зв'язного мовлення.

Дитина за допомогою дорослих вчиться шукати і визначати словом причинову і часову залежність, послідовність і черговість дій, взаємозв'язок предметів і явищ природи. Малюк вчиться аналізувати, міркувати, розповідати, описувати, що є одним з основних чинників успішного навчання в школі, адаптації дитини у групі однолітків, соціумі.

Готуючись до проведення спостереження, екскурсії, прогулянки, вихователь підбирає слова, які будуть для дітей новими або будуть використовуватися в новому значенні. Кожне слово чітко проговорюється педагогом, а потім повторюється

дітьми. Під час спостереження вихователь неодноразово повторює нове слово і прагне так поставити запитання, щоб відповіді на них вимагали обов'язкового вживання цього слова. Нові слова закріплюються у процесі бесіди, при розгляді картин тощо. Вихователь має навчити дітей доречно вживати слово. Наприклад, коли діти при розгляданні джмеля звернули увагу на чорні і жовті смужки на тільці, вихователь використовує слово «смугастий». Потім це слово закріплюється в пам'яті дітей при згадці інших смугастих тварин – тигра, зебри.

Дітям середньої групи можна пропонувати спеціальні граматичні і лексичні вправи, де словникова робота і формування уміння будувати речення є головною метою. Завдання поступово ускладнюються: підбір до іменників прикметників і дієслів, синонімів і антонімів, узагальнювальних слів, придумування закінчення речення. Багатий і різноманітний словник – основа розвитку зв'язного мовлення, що складається з правильно складених речень різних типів. Щоб дитина склала складне речення, вона має розуміти зв'язок, закономірність, яку хоче передати в розмові, наприклад: «Коли сніг мокрий, з нього можна ліпити».

Діалогічне мовлення дітей розвивається у процесі бесід, розглядання картин про природу, читання художньої літератури, театралізованої діяльності. Бесіда – форма колективного обговорення теми, тому вона вимагає уміння слухати товариша, доповнювати або виправляти відповідь, висловлювати репліки, ставити запитання. Від вихователя вимагається уміння будувати розмову – залучати до участі сором'язливих, зупиняти надто активних. Під час бесід про природу вихователь використовує переважно запитання про предмети і явища природи, з узагальнення матеріалу, встановлення зв'язків і залежностей у природі. Крім того, в старшому дошкільному віці можна використовувати альтернативні запитання, які вимагають вибір відповіді з двох або декількох можливих.

Для активізації мовлення і мислення дітей використовують загадки, різноманітні мовні ігри. Корисним буде складання загадок дітьми, при якому дитині необхідно використовувати вміння виділяти суттєві ознаки предмета або явища, а також знаходити відмінності між різними предметами. При складанні

загадок можна використовувати таку схему – послідовність запитань: дивлячись на зображення майбутньої відгадки дитина відповідає на запитання. Наприклад, хмара 1) яка? – біла 2) на що схожа? – на вату, 3) чим відрізняється? – в руки не візьмеш; або 1) що робить? – пливе по небу, 2) на що (на кого) схожа? – на вівцю, 3) чим відрізняється? – не підстрижеш. Доречно вводити мовні ігри на зразок: «відгадай за описом» – одна дитина називає ознаки предмета, а інші діти відгадують; вихователь називає предмет (явище) – дитина називає його ознаки (дії); «буває – не буває» – вихователь називає предмет або явище та певні ознаку або дію, діти плескають у долоні тоді, коли ознака підбрана правильно; «знайди зайве слово» – вихователь називає слова, які можна об'єднати однією ознакою або узагальнювальним словом та одне зайве слово, наприклад: «яблуко», «груша», «виноград», «перець»; «зима», «літо», «вечір», «весна» тощо.

Для розвитку фонематичних процесів доцільно підбирати такі ігри, у яких діти мають згадати предмети, назви яких починаються на заданий звук (у рамках теми заняття), слова, в яких заданий звук є на початку, в середині або в кінці. Розвитку зв'язного мовлення та активізації словника сприяють складання описових та сюжетних розповідей. Навчити викладати свої думки дітям допоможуть вправи з використання опорних схем, серій малюнків з послідовністю подій та з дробленням сюжетної картини на окремі малюнки.

Конструктивна творчість це складний комплекс розумових та практичних дій. Розумова діяльність дітей у роботі з будівельним матеріалом ґрунтується на вмінні виділяти принцип просторового розміщення частин предмета згідно з його призначенням.

Відомі показники творчого конструювання як процесу діяльності та його продукту, це: створення «образів» конструкцій – їхня кількість, варіативність, новизна, оригінальність, виразність, ступінь віддаленості створюваного образу від запропонованого, наділення одних і тих самих образів різними властивостями; вміння будувати різні образи на одній основі; вміння виокремлювати ціле і частини; інтелектуальна активність і захоплення дітей пошуковою діяльністю; емоціональне ставлення до виконання завдань.

Навчання творчому конструюванню засноване на трьох взаємопов'язаних складових: розвиток самотійного дослідження дітьми нових матеріалів; розвиток образного мислення й уваги; формування узагальнених способів діяльності.

Конструктивна творчість це складний комплекс розумових та практичних дій. Будь-який творчий процес починається з визначення задуму. Задум – це уявлення про кінцевий результат предмету діяльності та шляхи його досягнення. Конструктивний задум народжується в процесі розумової діяльності дитини. Постійне порівняння, аналіз, синтез відомих із попереднього досвіду конструкцій є основою задуму. Виділяють такі форми організації конструювання в умовах дошкільного закладу: за зразком (Ф. Фребель); за задумом; за заданою темою; за моделлю (О. Р. Лурія, А. М. Міренова); за умовами (М. М. Поддьяков), за найпростішими кресленнями й наочними схемами (С. Леон Лоренцо та В. В. Холмовська). Кожна з форм організації конструктивної діяльності впливає на інтелектуальний розвиток дітей дошкільного віку. Творче конструювання необхідно використовувати у діяльності дітей під керівництвом дорослих (вихователів, батьків). Для того, щоб ця діяльність відбувалась, як творча відмічає А. М. Давидчук, діти мусять оволодіти різними формами конструювання.

Образотворча діяльність має важливе значення для різнобічного розвитку особистості. У процесі створення зображення в дитини формуються спостережливість, естетичне сприйняття, художній смак, творчі здібності. Образотворча діяльність надає можливість доступними засобами висловити емоційний стан дитини, її ставлення до навколишнього світу, вміння самотійно створювати прекрасне, а також бачити його у творах мистецтва. Великого значення в організації образотворчої діяльності дітей набуває вміння вихователя пов'язувати особливості створення художнього образу в мистецтві з власне художньою діяльністю дітей, адаптувати виразні засоби мистецтва живопису, графіки під час малювання; виразні засоби скульптури – під час ліплення; вчити дітей створювати декоративні роботи за мотивами народного декоративно-ужиткового мистецтва, використовувати елементи конструкторських рішень архітектури у конструктивній творчості дітей.

Одне з найпотужніших виразних засобів образотворчого мистецтва – це фарби. Не лише традиційне, а й нетрадиційне малювання розкриває креативні можливості дитини, дає змогу відчувати фарби, їхній характер і настрої. Ці техніки забезпечують дітям унікальні можливості для експериментування, пошуків образів, сміливих втілень на папері незвичайних фантазій, вражень, думок. Використовуючи у роботі різні матеріали (нитки, поролон, зубні щітки, стеки, свічки, мило, клей, крейди, різні за формою кришки, посуд, штампи з природного матеріалу, плівку, пензлики для клею, сіль, крохмаль, гуашеві та акварельні фарби тощо), малята здатні уявно почути шелест намальованого листя, відчувати на пензликах теплий вітерець, вдихнути пахощі лісу або луку. Робота з кольором та різними об'ємними формами готує дошкільника до занять з математики та логіки. Діти можуть малювати на альбомних аркушах аркушах різного розміру і форми (квадратні, прямокутні, круглі, силуети миски, чашки, фартушка, рушничка, сорочки тощо), різних предметах (коробках, ящиках, камінчиках, шпалерах, лінолеумі, асфальті). Стимулом для розвитку фантазії є незакінчені малюнки, невизначені за формою образи і плями, описи незвичайних, нових властивостей предметів. У молодшому дошкільному віці діти словесно позначають різні предмети, схожі на задану фігуру. Педагог контролює, щоб дошкільнята не копіювали зображення об'єктів і предметів один у одного. При проведенні вправ з дітьми старшого дошкільного віку можна ускладнювати завдання, наприклад, пропонувати дітям створювати сюжетно-тематичні композиції за заданим шаблоном.

Доцільно здійснювати художньо-творче виховання дітей у п'ять етапів, що передують власне творчій діяльності:

I етап – побачити предмет у реальній дійсності.

II етап – сприйняти образ у творах образотворчого мистецтва.

III етап – почути про предмет у художній літературі, музиці.

IV етап – обіграти образ.

V етап – створити образ в образотворчій діяльності. На п'ятому етапі дитина має залучатися до творчого процесу у такій послідовності: виникнення задуму, його реалізація, отримання результату.

В освітньому процесі питання виховання, розвитку, навчання розв'язуються в комплексі створених педагогічних умов. Одна з них – організація ігрової діяльності, використання її психолого-педагогічних можливостей. Багатофункціональність гри дає змогу розширити діапазон її застосування. Гра – форма організації життя і діяльності дітей, є засобом різнобічного розвитку, методом та прийомом навчання, необхідною умовою саморозвитку, самонавчання, саморегуляції. Мета дитячої гри полягає в її процесі, а емоційний сенс – в автентичності почуттів і переживань. Залежність гри від емоційного сприйняття наближає її до мистецтва. Емоції, викликані творами мистецтва (музика, театр, живопис, поезія), виступають чинниками їхньої специфіки. Так, музика здатна викликати цілу гаму почуттів, а зміст музики полягає у виражених музичними засобами людських переживаннях, емоціях.

Спільний елемент для ігор з художнім змістом – це їхній творчий характер. Гра тісно пов'язана з уявою. Учасник гри вибудовує власний, умовний, суб'єктивний світ у своїй уяві. При відборі та систематизації ігор та вправ, спрямованих на розвиток творчих здібностей, враховуються не лише вікові особливості дітей, а й логіка формування здібностей у різних видах художньо-естетичної діяльності.

Система ігор будується на основі комплексу прийомів, що стимулюють дитячу творчість, до яких належать доповнення зображення, створення розповідей, складання образів із заданих елементів, опредмечування зображень; альтернативне використання предметів (заміщення на основі зміни функцій, призначення, способу застосування); розв'язання проблемних ситуацій, перетворення і вдосконалення предметів, самостійне висунення нових ідей, сюжетів; пошук спільних і відмінних характеристик між схожими за характером явищами, предметами та об'єктами (пошук аналогій, морфологічний аналіз).

Алгоритм використання вправ з розвитку творчих здібностей дітей

Діяльність	Категорія вправи (за прийомом)	Напрямок розвитку
Інтелектуально-пізнавальна	Альтернативний вибір. Вирішення проблемних ситуацій. Перетворення і вдосконалення предметів.	Розвиток вербального і невербального творчого мислення
Образотворча	Пошук спільного між предметами і явищами. Метод аналогії.	Розвиток вербального і невербального творчого мислення
Художньо-продуктивна	Метод морфологічного аналізу. Опредмечування зображень	Розвиток невербального творчого мислення
Театрально-мовна	Доповнення зображення. Складання з запронованих елементів. Самостійне придумування сюжетів	Розвиток вербального творчого мислення

Методичні рекомендації до проведення розвивального комплексу вправ: забезпечувати систематичне накопичення дітьми якнайбільше позитивних вражень про навколишній світ під час різних видів діяльності (гра, малювання, конструювання, ліплення, аплікація, гра на інструментах, співи й танці, театралізована діяльність, читання, письмо, складання віршів чи казок, праця тощо); прагнути, щоб діти отримували задоволення від самого процесу діяльності і не займалися нею під примусом дорослого; забезпечувати стимулювальне розвивальне середовище, наявність необхідних для творчої діяльності дошкільників доступних матеріалів; в жодному випадку не давати негативної оцінки дитячій творчості; заохочувати цікаві та глибокі запитання дітей; активно використовувати в освітньому процесі нестандартні творчі завдання (зображувальні, музичні,

словесні, логіко-математичні, творчі завдання комбінованого типу); не допускати надмірної опіки дітей, яка може заважати дитячій творчості; забезпечувати позитивний психологічний мікроклімат у групі.

Питання для самоконтролю

- Дайте характеристику розвитку мовлення та мислення, формування уявлень про навколишній світ і про себе у дошкільників.
- У чому специфіка становлення творчого конструювання та образотворчої діяльності у дітей?
- Дайте характеристику розвитку інтонаційної і рухової активності, музично-творчої уяви.
- Охарактеризуйте систему ігор і вправ, що розвивають творчі здібності дошкільнят.
- Які методичні рекомендації до проведення роботи із розвитку творчих здібностей ви знаєте?

СИСТЕМА РОБОТИ ДОШКІЛЬНОГО ОСВІТНЬОГО ЗАКЛАДУ З РОЗВИТКУ ДИТЯЧОЇ ТВОРЧОСТІ

Семинарське заняття 10 (2 год)

План

- Технологія формування готовності педагогів до розв'язання проблем розвитку творчих здібностей.
- Система науково-методичної роботи з питань розвитку творчих здібностей у дітей

Література

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / Наук.ред. та упоряд. О. Л. Кононко. – К. : Світич, 2008. – 430 с.
2. Бугуш А. М. Базовий компонент дошкільної освіти / А. М. Бугуш, Г. В. Беленька, О. Л. Богініч та інш. – К., 2012. – 26 с. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/images/files/doshkilna-crednya/doshkilna/bazoviy-komponent-2.doc>
3. Виховання дошкільників у праці / З. Н. Борисова, Г. В. Беленька, М. А. Машовець та ін. – 2-ге вид., стер. – К., 2002. – 112 с.
4. Гапоненко Л. А. Психологические аспекты развития творческой личности будущего учителя / Л.А. Гапоненко // Формирование активной, творческой личности в учебном процессе школы и вуза / под ред. В.К. Буряка и Л.В. Кондрашовой. – Кривой Рог : КрГПИ, 1996. – С. 90 – 99.

Методичні рекомендації

У процесі підготовки вихователів дошкільного освітнього закладу значне місце відводиться формуванню їхньої професійної готовності до формування творчих здібностей у дітей. Основна мета педагога, який здійснює розвиток творчих здібностей у дошкільників, полягає в забезпеченні зовнішніх і внутрішніх умов набуття дитиною досвіду, накопиченого людством. Керуючись цією метою, вихователь ознайомлює дітей з засобами

і способами пізнання світу, формує у них основи особистісної творчої культури. Дослідження Б. Г. Ананьєва, Л. С. Виготського, І. Я. Лернера та ін. показують, що досягти цієї мети можливо лише за умови самостійного вибору засобів і способів, які допомагають дитині у процесі освоєння культурно-історичного досвіду стати суб'єктом власної діяльності.

Творчий потенціал педагога характеризується низкою особливостей, які називають ознаками творчої особистості (легкість асоціювання, здатність до швидкого і вільного переключення думок, здатність до оцінних суджень і критичність мислення, здатність до переносу рішень, готовність пам'яті і здатність перетворювати будь-яку діяльність у творчий процес). Процес формування творчого потенціалу вихователя обумовлений принципами компетентності, результативності, самовдосконалення, здатністю засвоєння навичок діяти у аксіологічній (позиція наставника); ігровій (позиція ігротехніка); театральнo-казковій (позиція режисера казок-драматизацій) сферах.

З погляду аксіологічного підходу творчий потенціал вихователя як наставника проявляється в ціннісній гуманістичній орієнтації, аксіологічній компетентності, вираженому прагненні до самовдосконалення, готовності підтримувати дитину в процесі становлення, бути для неї прикладом та ін.

Творчий потенціал вихователя як ігротехніка реалізується в розвитку ігрової компетентності, в прагненні збільшувати ігровий запас, у ігровій активності, імпровізації, умінні створювати для дітей простір гри тощо.

Творчий потенціал вихователя як режисера казок-драматизацій реалізується у процесі формування театральнo-казкової компетентності, артистизму, сценічної чарівності, умінні використовувати методи казкотерапії для створення казки-драматизації або свята та ін. [Гапоненко Л. А. 1996. – С. 90 – 99].

Рекомендації для вихователів з розвитку творчих здібностей дітей:

- Оцінюйте не особистість дитини, а її конкретні дії.
- Дитині подобається творити самій, а не бути засобом досягнення чийось цілей.

- Дитина – діяльна істота. Завдання вихователя – залучать її до розвивальної і виховної діяльності.
- Немає дитини, у якої не було б улюбленого заняття.
- Дитині важливо, щоб її успіх був помічений.
- Слід впливати на мотивацію діяльності і вчинків дитини.
- Коли залучаєте дітей до прийняття рішень, враховуйте їхні думки.
- Намагайтеся впливати на дитину порадою, запрошенням до дії.
- Розглядайте дитину як рівноправного партнера, і ви від неї можете дізнатися багато цікавого.
- Не порівнюйте дитину з іншими, а лише з минулими досягненнями.
- Умійте зайняти позицію дитини, поставити себе на її місце, це вам допоможе в повсякденному житті.
- Умійте слухати і чути дитину.
- Поважайте дитину, проявляйте готовність подякувати їй за хороше.

Розвиток творчої особистості дошкільника потребує розв'язання цілого комплексу завдань, пов'язаного з формуванням готовності фахівців до реалізації цієї ідеї в практиці роботи у дитячому закладі освіти. Перш ніж поставити перед колективом педагогів завдання, слід знати, що без згуртованості творчого колективу реалізація цього проекту становитиме певну складність.

Технологія формування творчого колективу – це багатоступінчастий процес. На початковому етапі необхідно об'єднати людей на основі спільних духовних цілей, навчити мислити в єдиному напрямі і досягати позитивних результатів.

Наступний етап у створенні творчо орієнтованого колективу – це визначення учасників, які першими відгукуються на все нове, роблять це із задоволенням і здатні до науково-дослідницького пошуку. Учасники групи стають лідерами в організації та реалізації інноваційного процесу, орієнтованого на висунення нових цілей і завдань, створення технологій і методик розвитку творчих здібностей дошкільнят.

Атмосфера творчого пошуку, яка наповнює педагогічний колектив, сприяє духовному зростанню кожного його члена. Творчі здібності складають базисний компонент професіоналізму педагога в дитячому освітньому закладі.

Готовність педагогічного колективу розв'язувати завдання розвитку творчих здібностей дошкільнят реалізується за двома напрямками. З одного боку, педагоги вдосконалюють свої творчі здібності, накопичуючи теоретичний і практичний досвід розв'язання проблеми, з іншого – безпосередньо працюючи з дошкільнятами, вдосконалюють знання і поглиблюють здатності в процесі співтворчості як в дитячому, так і в дорослому колективі. Так, в розвитку дошкільників беруть участь не лише вихователі, але й фахівці з більш вузькими напрямками навчання і виховання, зокрема, фахівці з розвивального навчання (грамота, конструювання, іноземні мови), інструктор з фізичної культури (плавання, гімнастика, ритміка), фахівці з естетичного виховання (образотворча і музична діяльність, основи театру, хореографія).

На початковому етапі проведення роботи з розвитку творчих здібностей необхідно здійснити експертизу базових освітніх продуктів (програми, рекомендації, розробки), які будуть використовуватися в якості методичної основи.

Об'єднання педагогічного колективу навколо інноваційної ідеї можливе в тому випадку, якщо керівник виявляє увагу до кожного його члена. Важливо, щоб людина знала: про нього пам'ятають, піклуються, його розуміють, поважають. «Педагогіка успіху» для дорослих важлива так само, як і для дітей. Коли педагог відчуває, що його цінують, він розкривається по-справжньому і допомагає розкриватися особистості дитини.

У створенні творчого колективу немає жорстко заданих професійних обмежень. Необхідно підняти значимість усіх професій у дошкільньому закладі, адже у вихованні важливу роль відіграють не лише педагоги, а й всі співробітники. Важливо підвищити їхню самооцінку і залучити до реалізації спільної мети. Помічник вихователя може проводити гурткову роботу з дітьми. Щоб досягти задуманого, потрібно проаналізувати педагогічну діяльність колективу, стан матеріальної бази, щоб скласти програму розвитку дитячого садка, де важливу роль буде відігравати розвиток творчих здібностей дітей. Такий підхід дасть змогу оптимізувати стан усього педагогічного процесу в дитячому освітньому закладі; створити професійно привабливу мету освітньої діяльності як образ бажаного майбутнього; осмислено визначати склад і структуру дій щодо переходу від сьогодення до майбутнього; забезпечити максимальну

результативність організаційно-методичної роботи, ефективність планування і оптимальний характер проєктивно-конструктивної діяльності.

Завдяки розгорнутому плану кожен співробітник дитячого садка розуміє, для досягнення якої спільної мети він працює; яка його роль у цій роботі; що від нього чекають; що станеться, якщо кожне окреме завдання не буде розв'язане.

Реалізація програми збагачує модель розвитку у дитячому навчальному закладі, в якому успішність втілення ідеї формування творчо розвиненої особистості обумовлена системою роботи з розвитку творчості в дитячому навчальному закладі.

Технологія формування готовності педагогів до розв'язання проблем розвитку творчих здібностей у дошкільнят охоплює такі ключові моменти: створення психолого-педагогічних умов у педагогічному процесі, орієнтованому на становлення творчої особистості; розробка (конструювання) і реалізація програми моніторингу творчих здібностей у дошкільників на різних ступенях вікового розвитку; науково-методична робота з педагогічним колективом щодо створення та впровадження педагогічних технологій; моніторинг якості навчального процесу (діагностична робота з педагогами, тестування, підготовка портфолію, заліки, публічні виступи та ін.); система зв'язку з громадськістю: робота з батьками, іншими освітніми установами, організаціями міста тощо.

Система науково-методичної роботи дає змогу домогтися ефективного результату, який можливий при вмілому керівництві з боку науково-методичної ради. До складу ради належить творча група, яка визначає пріоритетний напрям роботи дошкільного навчального закладу, виявляє суперечності і складні проблеми у виконанні річного планування, виробляє стратегію і тактику в розв'язанні зазначених проблем, погоджує методичні ідеї на педагогічній нараді у дитячому навчальному закладі.

Питання для самоконтролю

- Дайте характеристику формування готовності педагогів до вирішення проблем розвитку творчих здібностей.
- Охарактеризуйте систему науково-методичної роботи з питань розвитку творчих здібностей у дітей.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Березіна О. М., Павловська Т. О. Мовні ігри та забави : навчально-методичний посібник / О. М. Березіна, Т. О. Павловська. – Тернопіль : Мальва. – ОСО, 1999. – 107 с.
2. Біла І. М. Психологія дитячої творчості / І. М. Біла. – К. : Фенікс, 2014. – Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/>.pdf
3. Богуш А., Гавриш Н., Котик Т. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах / А. Богуш, Н. Гавриш, Т. Котик. – К: Видавничий Дім «Слово», 2010. – 304 с.
4. Богуш А. М. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах / А. Богуш, Н. Гавриш, Т. Котик. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2006. – 304 с.
5. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / За ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики. – Житомир: Вид-во Рута, 2006. – 320 с.
6. Клименко В. В. Психологія творчості : навчальний посібник / В. В. Клименко. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 480 с.
7. Кривопишина О. А. Психологія творчості : конспект лекцій [для студ. усіх спец. денної форми навчання] / О. Кривопишина. – Суми : СумДУ, 2010. – 84 с.
8. Міщина Л. П. Психологія творчості: навчальний посібник / Л. П. Міщина. – Івано-Франківськ : Гостинець, 2007. – 448 с.
9. Павелків Р. В. Дитяча психологія : навчальний посібник [для самот. роботи] студ. / Р. В. Павелків, О. П. Цигипало. – К. : Академвидав, 2011. – 373 с.
10. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : навчальний посібник [для студ. вищ. навч. закл.] / Т. І. Поніманська. – К. : Академвидав, 2006. – 456 с.
11. Поніманська Т. І. Дичківська І. М. Дошкільна педагогіка. Практикум / Т. І. Поніманська, І. М. Дичківська. – К.: Вид-во «Слово», 2004.

12. Психологія творчості : навчальний посібник / Автор укладач Т. В. Дуткевич. – Кам'янець-Подільський, 2003. – 216 с.

13. Рибалко В. В. Психологія розвитку творчої особистості : навчальний посібник / В. В. Рибалко. – К. : ІЗМО, 1996. – 312 с.

14. Роменець В. А. Психологія творчості / В. А. Роменець. – К.: Либідь, 2004. – 288 с.

15. Туриніна О. Л. Психологія творчості : навчальний посібник / О. Л. Туриніна. – К. : МАУП, 2007. – 160 с.

16. Ткач Р. В. Психологічні особливості творчої активності особистості / Р. В. Ткач. – Запоріжжя, 1999. – 320 с.

17. Шаграєва О. А. Дитяча психологія Теоретичні та практичні курси : Навчальний посібник [для студентів вищих навч. закладів] / О. А.Шаграєва. – 2001. – 340 с.

18. Шрагіна Л. І. Технологія розвитку креативності / Лариса Шрагіна. – К. : Шк. світ, 2010. – 160 с.

19. Яланська С. П. Психологія творчості: навчальний посібник / С. П. Яланська. – Полтава : ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2014. – 180 с.

Допоміжна

20. Дошкольня педагогіка : учебное пособие [для учащихся пед. училищ] /Под ред. Ядэшко В.И., Сохина Ф.А. – М. : Просвещение, 1978. – 416 с.

21. Ермолаєва-Томина Л. Б. Психологія художественного творчества / Л. Б. Ермолаєва-Томина. – М. : Академ. проект: Культура, 2005. – 304 с.

22. Ильин Е. П. Психологія творчества, креативности, одарённости / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2009. – 448 с.

23. Калинин А. В. Развитие игровой деятельности дошкольников / А. В. Калинин, Ю. В. Микляева, В. Н. Сидоренко. – М. : Айрис-пресс, 2004. – С. 18 – 20

24. Клименко В. В. Психологические тесты таланта / В. В. Клименко. – Харьков : Фолио, 1996. – 414 с.

25. Комарова Т. С. «Детское художественное творчество» : методическое пособие [для воспитателей и педагогов] / Т. С.Комарова. – М. Издательство Мозаика - Синтез, 2006. – 95 с.

26. Краткий тест творческого мышления. Фигурная форма. – М. : ИНТОР, 1995. – 160 с.

27. Матюшкин А. М. Концепция творческой одаренности / А. М. Матюшкин // Вопросы психологии. – 1986. – № 6. – С. 32 – 46

28. Моляко В. А. Психологические проблемы творческой одарённости / В. А. Моляко. – К. : Ваклер, 1995. – 271 с.

29. Никитин Б. П., Никитина Л. А. Мы, наши дети и внуки / Б. П. Никитин, Л. А. Никитина. – М. : Мол. Гвардия, 1989. – 303 с.

30. Николаева Е. И. Психология детского творчества / Е. И. Николаева. – СПб. : Речь. – 2006. – 220 с.

31. Николаенко Н. Н. Психология творчества / Н. Н. Николаенко. – СПб. : Речь, 2007. – 277 с.

32. Панфилова А. П. Игротехнический менеджмент / А. П. Панфилова. – СПб., 2003. – 429 с.

33. Пономарев Я. А. Психология творения / Я. А. Пономарев. – М. : Воронеж, 1999. – 304 с.

34. Рождественская Н. В., Толшин А. В. Креативность: пути развития и тренинги / Н. В. Рождественская, А. В. Толшин. – СПб : Речь, 2006. – 320 с.

Інформаційні ресурси

35. Дитяча творчість. – Режим доступу:
<https://ditvora.com.ua/teg/dytyacha-tvorchist>

36. Дитяча творчість: світ очима дитини. – Режим доступу:
<https://ditvora.com.ua/dytyacha-tvorchist-svit-ochyma-dytyny>

37. Розвиток дитячої творчості. – Режим доступу:
<http://www.rivne1.tv/Info/?id=61981>

Іменний покажчик

Аристотель.....	9
Асаф'єв Б. В.....	9-10
Біанкі В.	18
Ветлугина Н. О.	27
Виготський Л. С.....	10, 16
Давидов В. В.....	15
Коменський Я.А.....	19
Кудрявцев О. Т.	15
Ніколаєва С. М.	23
Поддьяков Н. Н.....	14, 23
Рибо Т.....	16
Рубінштейн С. Л.	45
Сухомлинський В.....	17
Фрейдкін І. С	23
Хуторської А. В.....	66
Щербаков В. С.....	9
Яворський Б. Л.	9-10

Предметний покажчик

Біографічний метод.....	23-24
Гендерний підхід.....	33
Діяльнісно-віковий підхід	33
Комплексний підхід	33
Культурологічний підхід	33
Метод аглютинації.....	68
Метод гіперболізації.....	68
Метод евристичного спостереження.....	67
Метод емпатії.....	67
Метод образного бачення.....	67
Конструктивна творчість.....	75
Особистісно орієнтований підхід	33
Предметне розвивальне середовище	30
Принцип емоціогенності розвивального середовища.....	32
Природне розвивальне середовище.....	30
Системно-діяльнісний підхід	33
Соціальне розвивальне середовище	33
Технічна творчість.....	9
Умови розвитку дитячої творчості.....	19

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Надія Ашиток

Педагогіка дитячої творчості

Головний редактор

Ірина Невмержицька

Редактор

Ольга Крупа

Технічний редактор

Ірина Намачинська

Коректор

Ірина Артимко

Здано до набору 23.04.2019 р. Підписано до друку 30.04.2019 р. Формат 60x84/16. Папір офсетний. Гарнітура Times. Наклад 100 прим. Ум. друк. 5, 75 арк. Зам. 79.

Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. (Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 5140 від 01.07.2016 р.) 82100, Дрогобич, вул. І. Франка, 24.